

Bütün çeşitlilik ve çelişkilerine rağmen bu küçük grupların birleştiği tek şey, açıkça anti-komünist ve sosyalist ülkelerin düşmanı olmaktır.

Günümüzde Troçkizm aşırılıkçı ve anti-komünist unsurları kazanmak için yeni yollar arıyor. 1960'larda dile getirilen tüm görüşlerin arkasında yatan amaç budur.

«SÜREKLİ DEVRİM» YA DA LENİNİZMİN «SÜREKLİ» BALTALANMASI

Aşırı öznellik, toplumsal gelişmenin bütün nesnel yasalarının küçümsenmesi, politik ve toplumsal duruma bakmaksızın doğrudan eylemin, devrimci çağrının mucizevi gücüne kör inanç; bütün sözde-devrimci zihniyet biçimlerine özgü temel özellikler işte bunlardır. Sonuç: dizginsiz bir serüven veya Lenin'in belirttiği gibi, büyük olayları yaratan güçleri nasıl toparlayacağına bilmeden «büyük günleri» edilgen bekleyiş taktiği.

«Devrimci düşünce olmadan devrimci davranış olmaz.» der Lenin. Bu ilkedен hareket edildiğinde, kişilerin veya sınıfların davranışlarının, bilinçli veya bilinçsizce benimsenen düşüncelerin veya sistemlerinin sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılır. Belirtmek gerekir ki, düşünce sistemleri, sınıfların yaşam koşullarının ürünüdür. Ancak bu, mekanik olarak, belirli bir sınıfa mensup olan kişinin, kendiliğinden, o sınıfın düşünce biçimini benimseyip savunacağı anlamına gelmez.

Yukarıda gördük ki, Marks'ın küçük burjuva karşıtlarından Lasalle'in ve Alman «ultra-sol»larından Parvüs'ün öğrencisi Troçki, 1903'teki II. Kongreden başlayarak 1940'ta ölümüne kadar, durmaksızın Lenin'e, Leninizme, Lenin'in partisine karşı mücadele etmiştir. Şimdi artık sormanın sırasıdır: Öngörülerini, varsayımları Rus Devrim Tarihi'nin tümü tarafından yalanlanan ve saldırıları parti tarafından boşa çıkarılan Troçki'nin, yukarıda irdelediğimiz tümüyle anti-leninist davranışlarının belirleyici etkeni veya güdücü motifi ya da düşünce sisteminin odağında

yer alan faktör nedir? Bu, metnin başlığında da görülen «sürekli devrim», bir başka deyişle leninizmin «sürekli» baltalanması «teorisi»dir.

Yazının bu bölümünde, Troçki'nin anti-leninist eylemlerinin korunağı görevini yapan, menşevik «sürekli devrim» teorisi ele alınacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, «sürekli devrim» düşüncesi ilk kez, 1850 Mart'ında Marks ve Engels tarafından kaleme alınan «Merkez Komitesi'nin Komünist Birlik'e Çağrısı»nda sözkonusu edilir. Marks ve Engels'in 1848-49 devrimlerinin yenilgisine rağmen, yeni bir devrimci dalganın geleceğinden hâlâ umutlu oldukları bir sırada yazılan yazıda, anafikir olarak Sürekli Devrim kavramı işlenmektedir. Özel ve yeni bir toplum kuracak olan «devrimin sürekliliği» Marksist düşüncesi, proletaryanın, hiçbir baskı biçimini hoşgörmeyen tek kararlı devrimci sınıf oluşunun mantıksal sonucudur.

İşte yazının özünü oluşturan bölüm:

«...Oysa bu istekler hiç bir surette proletarya partisi için yeterli değildir. Küçük burjuva demokratlar, devrimi mümkün olduğu kadar çabuk, ve en fazla yukarıdaki isteklerin (ki istekler, her işçi sınıfı partisinin programında, demokratik talepler olarak yer alabilecek nitelikteydi.) elde edilmesiyle sona erdirmek isterler. Buna karşılık, az ya da çok mülk sahibi sınıfların tümünün üstünlüğüne son verilmeye, proletarya devlet iktidarını ele geçirinceye, sadece tek bir ülkede değil, dünyanın bütün hakim ülkelerinde proleterlerin birliği bu ülkeler proleterleri arasında rekabetin sona ermesine ve hiç değilse en önemli üretim güçlerinin proleterlerin elinde yoğunlaşmasına elverecek ölçüde ilerleyinceye kadar devrimi sürekli kılmak bizim çıkarımızdır, görevimizdir. Bizim için dava, özel mülkiyetin değişmesi değil, yok edilmesidir; sınıf çelişkilerinin yumuşatılması değil, sınıfların ortadan kaldırılmasıdır; mevcut toplumun düzeltilmesi değil, yeni bir toplumun kurulmasıdır.»

Yukarıdaki bölümle birlikte yazının tümü incelendiğinde görülür ki, Marks ve Engels'in ifade etmek istedikleri, yakın bir gelecekteki devrimin, onu küçük burjuvazinin durdurmak istediği yerde (ki o sırada, Almanya'da Demokratik Parti'de temsil edilen ve toplumda çok önemli etkinliği bulunan küçük burjuvazinin devrim sırasında ve sonrasında egemen konumda bulunacağına mutlak gözü ile bakılıyordu) durdurmayarak, proletarya tarafından, sosyalist devrim amacını gerçekleştirmek uğruna sürdürülmesidir. «Çağrı»daki ifade ile, «özel mülkiyetin yok edilmesi için, sınıfların yok edilmesi için, yeni bir toplumun kurulması için», devrimin küçük burjuva demokratlarından farklı olarak, varılan noktada bırakılması değil, sosyalist devrim amaçlı proletarya tarafından sürekliliğinin sağlanması, yani burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime dönüştürülmesidir.

İşçi sınıfı sosyalizminin kurucuları tarafından ortaya konulduğu şekliyle Sürekli Devrim Teorisi bundan ibaret. «Bundan ibaret» diyoruz, çünkü onlar bu teoriyi daha çok geliştirmeye zaman bulamadılar. Marksist Sürekli Devrim Teorisi'nin geliştirilmesi, yetkinleştirilmesi Lenin'e kaldı.

Lenin, geçen yüzyılın 90 yıllarından itibaren ve XX. yüzyılın başlarında bu sorunu incelemeye girişti. «Halkın Dostları» Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?» da şöyle yazıyordu: «...**Rus işçisi bütün demokratik öğelerin başına geçerek mutlakiyeti devirecektir ve Rus PROLETARYASINI (BÜTÜN ÜLKELERİN proletaryasıyla yan yana) açık politik mücadelenin düz yolundan KOMÜNİST DEVRİMİN ZAFERİNE DOĞRU götürecektir.**» Lenin, proletaryanın burjuva demokratik devriminde üstün geldikten sonra emekçileri sosyalist devrime yöneltmesi gerekeceğini, devrim sırasında Rus devrimcilerinin demokratik olduğu kadar sosyalist görevleri de kaçınılmaz olarak yerine getirmeleri gerekeceğini gösterir. Burjuvaziyle başarıyla savaşmak için Rus kır proletaryasının desteği «işçi sınıfının zaferinde zorunlu bir önkoşuldur...»

Lenin'in ünlü «Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği» isimli eseri, RSDİP III. Kongresi'ndeki metinler ve kongrenin kararları, ilkin devrimin ikinci aşamasında olduğu kadar, birinci aşamasında da işçi sınıfının - konumu itibarıyla en ileri ve tek kararlı devrimci sınıf olduğu ve liberal burjuvazi karşı-devrimci olduğu için, öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini; ikinci olarak, burjuva demokratik devrim ile sosyalist devrim arasında «Çin Seddi» olamayacağını, birincisinin ikinciye dönüşmesi gerektiğini ve bu devrimlerin çoğunun, geçiş sürelerini önemli ölçüde kısıtlatarak görevlerinin sıkı bir biçimde üst üste geldiğini; üçüncü olarak, Birinci Rus Devrimi sırasında Rusya'daki sınıflar mücadelesi çözümlenmesinin, burjuva demokratik devriminin sonuna doğru güçlerin doğrudan sosyalist devrime geçmek üzere yeniden proletaryanın etrafında kümeleşeceklerini öngörmeye olanak verdiğini gösteriyorlardı ve son olarak da, devrimin dönüşmesinin başarısını güvencelemeye elverişli araçları ve somut yolları belirtiyorlardı.

Lenin şöyle yazıyordu: «Proletarya, demokratik devrimi, otokrasinin direncini zor yoluyla ezmek ve burjuvazinin kararsızlığını felce uğratmak için köylü kitlesini de yanına alarak sonuna kadar götürmelidir. Proletarya, sosyalist devrimi, burjuvazinin direncini zor yoluyla kırmak ve köylülüğün ve küçük burjuvazinin kararsızlığını felce uğratmak için, halkın yarı proleter öğelerinin kitlesini de yanına alarak yapmalıdır.»

1905'te «Demokratik devrimden, güçlerimiz ölçüsünde, bilinçli ve örgütlü proletaryanın güçleri ölçüsünde, sosyalist devrime geçmeye

hemen başlayacağız. **Biz kesintisiz devrimden yanayız.** Yarı yolda durmayacağız.» diye yazan Lenin, devrimin iki aşamalı zorunluğunu şöyle açıklıyordu: «Varsayınız ki baylar, avludan iki çöp yığını kaldırmak zorundayım. Ancak bir tek arabam var. Ve araba bir yığından fazlasını almıyor. Ne yapmalı? Bir anda ikisi birden kaldırılabilirse bir tek çöp yığını kaldırmanın büyük bir haksızlık olacağını düşünerek avlumu temizlemekten tamamen vaz mı geçeyim? Avluyu gerçekten sonuna kadar temizlemek isteyen, pisliği değil temizliği, karanlığı değil aydınlığı içtenlikle isteyen kimsenin bunu farklı biçimde uslamlayacağını düşünmeme izin veriniz. Eğer iki yığını aynı zamanda kaldırmak gerçekten olanaksızsa, o zaman biz de önce arabaya bir defada doldurulabilecek olan birinciyi kaldıracğız, sonra da arabayı boşaltacak ve ikinci yığına saldırmak üzere geri döneceğiz. Hepsi bu. Hepsi bu Bay Kutler.

«**Rus Halkı arabasıyla önce derebeylik tarzı toprak mülkiyeti diye adlandırılan bütün bu pislikleri kaldırmalı, sonra öncekinden daha temiz olan avluya dönmeli ve ikinci yığına, kapitalist sömürünün pisliklerine saldırmalıdır.**»

Lenin, Rusya'da devrimin, kapitalizmin ulus çapında örgütlü bir işçi hareketi ve bağlantılı bir sanayi proletaryasıyla birlikte yeterince yüksek bir gelişme derecesine ulaştığı bir anda meydana geleceğini belirtiyordu. Öyleyse, Rus burjuva demokratik devrimini 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın birinci yarısında patlak veren Batı'daki devrimlere, menşeviklerin tarzında benzetmekten sakınmak gerekiyordu. (O dönemde menşevikler ve II. Enternasyonal oportünistleri, Birinci Rus Devrimi'nde öncünün Batı'da olduğu gibi burjuvazi olması gerektiğini, işçi sınıfının yedekte kalmasını öğütüyorlardı.) Burjuva demokrat niteliğe bürünmesine rağmen, diyordu Lenin, yalnız proletarya başı çekebilir ve çekmelidir. Çünkü o sonuna kadar devrimci tek sınıftır ve köylülük onun doğal bağlaşığını oluşturur. Tersine, liberal burjuvazi yalıtılmalıdır, çünkü karşı-devrimcidir.

Serflik kalıntılarını yok ederek toplumun üretici güçlerinin gelişmesini hızlandıran, böylece sosyalist devrimin öncülerinin yerleşmesini, kapitalist düzenin tasfiyesini çabuklaştıran, proletaryanın sınıf örgütlerinin gelişmesi için zemin hazırlayan ve emekçilerin baş düşmanı **sermaye** üzerinde zaferle giden yolu açma aracından başka birşey olmayan burjuva demokratik devriminin önünde yürüyen işçi sınıfının amacı şudur: Bu devrimi tam zaferle çabucak bitirmek ve vakit geçirmeden, cesaret ve azimle dolu olarak, emeği, sermayenin boyunduruğundan kurtarmak ve komünist toplumu kurmak üzere saldırıya geçmek.

Burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesine ilişkin leninist teoriyi iyi anlamak için Lenin'in devrim sırasında kırdaki sınıf

güçlerinin yeniden kümelenmesi üzerine belirttikleri birincil bir önem taşımaktadır. Lenin'e göre, demokratik devrim sırasında, bu devrimi sosyalist devrime dönüştürmeyi hedefleyen dönemi boyunca kır yoksulları işçi sınıfıyla birleşmeli ve onunla birlikte ve onun yönetiminde proletarya diktatörlüğünün gerçekleşmesine doğru yürümelidir.

Lenin, «Çağrı»nın içeriğine bağlı kalarak, devrimin dönüşümü sırasında gerçekleşen değişikliklerin başarısını, proletarya ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğünü cisimleştirecek geçici bir devrimci hükümetin oluşmasına bağlıyor, sözkonusu hükümet karşısında doğru bir tavır almanın komünistler için çok önemli olduğunu söylüyor ve burjuva demokratik devrimi olabildiğince ileri götürmek amacıyla, gerekirse, geçici hükümete katılmalarını salık veriyordu.

Lenin, yine «Çağrı»nın içeriğine bağlı kalarak, geçici hükümete katılınmasını öğütlemekle yetinmiyor, burjuva demokratik devrimin zaferini ve sosyalist devrimi sağlamada çok yardımcı olacağını düşündüğü bir devrimci orduyu, emekçilerin yaratmaları gerektiğini söylüyordu.

Büyük Ekim Devrimi'nin zaferinden sonra ise Lenin şöyle yazıyordu: «Herşey söylediğimiz gibi oldu. Devrimin izlediği yol, çıkardığımız sonuçların doğruluğunu saptadı. İlkönce, «bütün» köylülük ile birlikte monarşiye karşı, büyük toprak sahiplerine karşı, ortaçağ düzenine karşı. Sonra da yoksul köylülük ile birlikte, yarı-proletarya ile birlikte, bütün sömürülenlerle birlikte, zengin köylüler, kulaklar, spekülâtörler dahil, kapitalizme karşı. İki devrim arasında suni olarak bir Çin Seddi kurmak, ikisini, proletaryanın hazırlık derecesiyle, yoksul köylülerle birliği derecesiyle değil de, herhangi bir başka şeyle birbirinden ayırmak, Marksizmin tarifini son haddine vardırma, marksizmi bayağılaştırma, marksizmin yerine liberalizmin konmasıdır.» Marksist-Leninist Devrim Teorisi, Rus Devrim Tarihi'nin gelişme sürecinde parlak bir biçimde hayata geçmişti.

Troçkist «sürekli devrim» teorisine gelince. Troçki'nin «sürekli devrim» teorisi, değişik zamanlarda değişik biçimlerle ortaya çıkar. Örneğin; 1905'te devrimin burjuva demokratik karakterinin inkârı, 1920'de ise tek ülkede sosyalizmin inşası olanağına ilişkin inançsızlık biçiminde. Marksist Kesintisiz Devrim Teorisi'ne ve onun Rus Devrim Tarihi ile doğrulanan içeriğine tamamen ters olan bu ve benzeri tavırlar, troçkizmde, tamamlanmış ve özellikle iyi düşünülmüş bir ideolojik sistem aramanın boşunalığını ifade eder. Bir başka deyimle, troçkist «sürekli devrim» teorisi, Lenin'in defalarca «yarı-menşevik» olarak nitelendirdiği bu teori, özünde, Troçki'nin ve troçkistlerin Rus Devrim Tarihi'ndeki bozguncu, bölücü, anti-leninist davranışlarının bir kamuflaj malzemesi,

bir korunağı, troçkizmin çizdiği tablonun fonu görevini yerine getirir. Yani, Troçki ve troçkistler için, «sürekli devrim» teorisi, bozguncu, bölücü, yıkıcı davranışlarını dayandırmak zorunda oldukları bir «teori» ihtiyacının ürünüdür. Kesintisiz Devrim kavramı ile uzak-yakın herhangi bir ilişkisi sözkonusu değildir.

Troçkist «sürekli devrim» teorisinin belli başlı karakteristiklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. TROÇKİST «SÜREKLİ DEVRİM» VE DEVRİM YASALARININ İNKARI:

Marksist Kesintisiz Devrim Teorisi, kendiliğinden anlaşılır ki, gündemde olduğu ülkelerde patlak verecek bir burjuva demokratik devrimin varlığını öngörür. Ancak bu burjuva demokratik devrimde, proletarya, öncülüğü sağlamalı ve bu sayede zafere ulaşmış burjuva demokratik devrimi, ona, yani devrime katılmış burjuva veya küçük burjuva demokratlarınkinden farklı olarak, devrimi, bulunduğu yerden nihai amacı olan sosyalist toplumu kurmak için **sürdürmeli, kesintisizliğini sağlamalıdır.** Böyle olmadığı, yani, proletaryanın bağımsız partisi ile ve öncü olarak katılmadığı bir burjuva demokratik devrimin sözkonusu olmadığı yer ve zaman koşullarında, proletarya tarafından NEVİN SÜREKLİLİĞİ sağlanacaktır sorusu gelir aklı. Devrimin **kesintisizliği** de işte bu noktadadır. O halde, troçkist «sürekli devrim» teorisinin, devrim yasalarını inkâr ettiği söylendiğinde, ifade edilmek istenen, bu teorinin, burjuva demokratik devrimin inkârı anlamına geldiğidir. Nitekim Rus Devrimi'nde de böyle olmuştur.

Troçki 1905'lerde, yani burjuva demokratik devrimin gündemde olduğu günlerde, «Kahrolsun Çar, yaşasın işçi hükümeti) (abc) diyordu. Bu slogan ilk bakışta da anlaşılacağı gibi, burjuva demokratik devrimin atlanarak doğrudan bir sosyalist devrimin koterilmesini, ifade etmektedir. «İşçi hükümeti»nin başka bir anlamı olabilir mi? Lenin, Troçki'nin burjuva demokratik devrim dönemindeki bu hareketine, «Troçki'nin en büyük yanışı, devrimin burjuva karakterini inkâr etmesi, bu devrimden **sosyalist devrime geçilmesi konusunda apaçık bir fikrinin olmayışı**» olarak değerlendiriyor, daha sonra, Troçki'yi «Rus burjuva devriminde, proletaryanın rolü üzerine kesin görüşler oluşturamadığı için, bolşevizmi çarpıtmak»la suçluyor ve Troçki'nin öznelciliğine işaret ediyordu: «**Fakat sosyalist devrime, burjuva demokratik devrimi —ki o da henüz bitmemiş ve henüz köylü hareketini tükenmiş bir duruma getirmemiştir— 'atlayarak' varmayı istemek bizleri öznelciliğe düşürme tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaz mı? Eğer 'Kahrolsun Çar, yaşasın işçilerin hükümeti' demiş olsaydım bu tehlike başıma gelebilecekti.**»

Devrimin burjuva demokratik niteliğinin inkârı, devrimin itici güçleri konusunda da yanılığara yol açıyor ve işçi sınıfını yalnızlığa itiyordu. Çünkü, yakın bir sosyalist devrim için düşüncesizce atılan sloganlar, halkın çarlığa karşı olan diğer katmanlarını, özellikle de köylüleri, işçi sınıfına ve onun partisine, kendiliğinden yabancılaştırıyordu. Bu ise, devrime sadece öncünün sürülmesi ve böylece onun da intiharından başka bir anlam taşııyordu.

Troçki, bu, aşamaların üzerinden atlanmasından başka bir şey olmayan sloganına, 1930'da yayınlanan «Sürekli Devrim» eserinde bir kılıf uydurdu. «Genel olarak aşamaların atlanamayacağını söylemek saçmadır. Yaşayan tarihsel süreç her zaman yalın 'aşamalar'ın üzerinden sıçramalar yapar.» (Sürekli Devrim s. 146) Marksist-Leninistler, devrimci süreçte sıçramaları yadsımazlar. Kapitalist olmayan yol gibi. Ancak, onlar, sıçramaları, önceki gelişmenin bütününce hazırlanmış bir nesnel olgu olarak değerlendirirler; yoksa sadece devrimcilerin atılımının sonucu olarak değil.

Troçki, Rus Devrim Tarihi'nin tüm yalanlamalarına rağmen, aşamaların üzerinden atlanabileceği (kuşkusuz kendi aldığı anlamda) düşüncesini ölünceye kadar sürdürdü. Bu, kendisini, nihai analizde burjuva demokratik devrimin inkârına varan noktaya getirdi. «Sürekli Devrim»de şöyle yazıyordu: «Gecikmiş bir burjuva gelişimi yaşayan ülkeler açısından, özellikle de sömürge ve yarı-sömürge ülkeler açısından, sürekli devrim teorisinin anlamı şudur: Bu ülkelerde demokrasi ve ulusal kurtuluş görevlerinin tam ve gerçek çözümü, ancak boyunduruk altındaki ulusun ve en önemlisi de köylü kitlelerinin önderi olarak proletaryanın diktatörlüğü ile mümkündür.» (s. 189) O günkü uluslararası koşullar ve bu türden toplumsal yapılara sahip ülkelerdeki sınıflar mücadelesinin, sözkonusu ülkelerde bir proletarya diktatörlüğünün kurulmasına olanak tanımadığı gözönüne getirilirse, Troçki'nin bu ülkelere proletarya diktatörlüğünü salık vermekle, sömürge ve yarı-sömürgeler için de aşamaların 'atlanması'nı öne sürdüğü kolayca anlaşılır.

2. KÖYLÜLÜĞÜ KÜÇÜMSEYEN BİR «TEORİ»

Troçki'nin «sürekli devrim» teorisinde devrim aşamalarının üzerinden atlanmasının savunulması ile, monarşik sisteme, büyük toprak sahiplerine ve feodal kalınlara karşı işçi sınıfının yanında yer almaya yetenekli bir güç olarak ve en sonunda sömürücüler toplumunu parçalamada işçi sınıfının yandaşı olarak köylülüğün rolünü küçümseme, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü burjuva demokratik devrimin de, sosyalist devrimin de kaderi, proletaryanın, bir bütün olarak yoksul köylülükle kuracağı ittifaka bağlıdır. Bu ittifakın tanınmaması

veya küçümsenmesi ise, daha devrimin doğmadan boğulması anlamına gelir. Böylece, «sürekli devrim» teorisi, işçi-köylü ittifakı konusunda da, leninist Kesintisiz Devrim'in tam karşısında yer alır.

1905'lerde, Sonuçlar ve Olasılıklar'da, köylülüğü, «**örgütsüz, dağınık, kentlerden, politikanın ve kültürün bu sinir merkezlerinden uzak düşmüş, zekâca gelişmemiş, ufukları kendi köylerinin genişliğiyle sınırlı, kent düşünmekte olduğu herşeye karşı ilgisiz**» olarak tanımlayan Troçki, bu özellikleri ile köylülüğün «aktif bir proleter politikası için **güvenilir bir temel** (abc) yaratamayacağını», «proletaryanın devrimci politikasının perçinlenmesinin önüne büyük güçlükler çıkaracağını», işçi-köylü çatışmasının kaçınılmaz olacağını öne sürüyordu. Lenin'in deyişiyle, «menşeviklerden ödünç alınmış ve doğrudan köylülüğün reddedilmesine dayanan» Troçki'nin bu düşünceleri gerçekleşmedi. Tam tersine, 1860'lardan beri sürekli hareketlilik içinde bulunan Rus köylüsü, 1905'te dahi, kendisini devrimci bir güç ve işçi sınıfının yandaşı olarak gösterdi. Lenin şöyle yazıyordu: «**Rusya devrim tarihindeki gerçekler gösteriyor ki, örneğin 1905 yılında olduğu gibi, ilk coşkunluk dalgası hemen köylülüğü de örgütlemeye doğru itiyor...**»

Köylülüğe ilişkin karamsar düşünceleri, Rus devrim sürecinde hergün yalanlanmasına rağmen, Troçki tavrını değiştirmedii. 1917 Ocak'ında, «Bir sınıf olarak köylülüğün devrimci rolüne şimdi, 1905'teki ile kıyas kabul etmez biçimde daha az bel bağlanabilir.» diye yazıyordu. Oysa Lenin, daha 1915'te, Troçki'nin «köylülüğün rolünü 'tanımayışı'n'dan köylülerin devrim için harekete geçirilmesinin **reddedilmesini** anlayanlara» hizmet ettiğine dikkati çekmişti.

Troçki ve taraftarları, devrimden sonra da bildiklerini okumaya devam ettiler. Köylülüğün yalnız gerici tarafını gören ve kırsal kesimde izlenecek doğru bir politika ile köylülerin işçi sınıfını izleyeceğinin ve sosyalizmin inşasında onun en güvenilir yandaşı olacağını farkında bile olmayan Troçki, bu kez de Lenin'in kırsal alanlardaki kooperatifler planına saldırdı.

Troçki ve troçkistlerin varmak istediği yer açıktı: Leninist Kesintisiz Devrim Teorisi'nin stratejik kavramlarından olan işçi-köylü bağlaşıklığını dinamitlemek, yerli-yabancı sömürü ve baskı güçleri karşısında proletaryayı **yalnız** bırakarak devrimi «gömmek».

Ancak Troçki ve troçkistlerin bu umutları da gerçekleşmedi. Bilindiği gibi, Şubat ve Ekim devrimleri, Leninist işçi-köylü ittifakı düşüncesini doğruladı ve Rus proletaryası, iktidarı, köylülükle gerçekleştirdiği ittifak ile ele geçirdi. Bunun üzerine Troçki, Sürekli Devrim adlı eserinde, «**örneğin köylülüğün tümünün bir sınıf olarak gelecekteki devrimci rolü hakkında kuşkularımı belirttiğim bazı makalelere rastlama olanağı vardır**» diye yazdı. Ancak bunu, her zaman olduğu gibi ikiyüzlüce yapı-

yordu. Çünkü aynı Troçki, 1930'da, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı'nın inkârından başka bir anlam taşımayan şu satırları yazıyordu: (Ancak, okuyucuya hatırlatmak gerekir ki, o yıllarda, Ekim Devrimi'nden esinlenerek, dünyanın dörtbir yanındaki sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde, köylü kitlelerinin alabildiğine yoğun bir biçimde katıldığı ulusal kurtuluş mücadeleleri veriliyordu. Sözkonusu hareketler, ancak köylü kitlelerinin az önce ifade edildiği gibi, yoğun bir biçimde katılmasıyla zaferlerini sağlayabiliyordu. Böylece ülke emperyalizmden bağımsızlaşıyor, yani ulus olarak kaderini tayin hakkını elde ediyordu. «Sürekli devrim» teorisi, köylülere inançsız olduğu için, bu kez de, ancak köylülerle sağlanabilen Uluslararası Kaderlerini Tayin Hakkı'nın inkârı biçiminde öne çıktı.) **«Emperyalizm çağının koşullarında, bir ülkede ulusal-demokratik devrim, ancak o ülkedeki toplumsal ve siyasal ilişkiler proletaryanın kitlelerin öncülüğünü yapmasına izin verecek ölçüde gelişmişse zafere ulaştırılabilir. Fakat eğer henüz bu olmamışsa, o zaman ulusal kurtuluş için mücadele yetersiz sonuçlar getirecek ve bunlar da emekçi kitlelerin zararına olacaktır.»** Bu satırlar, ulusların emperyalizmden bağımsızlaşmasının inkârından başka bir anlam taşıyor. Şunu sormak gerekir: Peki, «o ülkedeki toplumsal ve siyasal ilişkilerin, proletaryanın kitlelerin öncülüğünü yapmasına izin verecek kadar gelişmediği» durumda bağımsızlık nasıl sağlanacak, yani ulus olarak, kendi kaderini kendinin tayini nasıl ve ne zaman gerçekleşecek? Troçki'nin buna cevabı hazır: «Senin ülkedeki toplumsal ve siyasal ilişkiler, proletaryanın kitlelerin öncülüğünü yapmasına izin verecek ölçüde geliştiği zaman. Ve o zaman da, kuşkusuz **sadece** proletarya ile» O zamana (!)kadar herhangi bir şey yapma. Çünkü bunlar senin zararındır. OTUR VE BEKLE. «Sürekli devrim» teorisinin özelliklerinden biri de budur: Troçki ve troçkistlerin ağızında, dünyanın topyekûn ateşe verilmesi anlamına gelen Dünya Devrimi'ne kadar sabret. Ya hep ya hiç! Lenin, I. Paylaşım savaşı yıllarında saptamıştı Troçki'nin «ultra-emperyalist»liğini şöyle yazıyordu: «Troçki, Kautskicidir.»

Ulusal hareketlerin tüm değerini yadsımasına ve «ulusal çıkarlar» kavramını salt burjuva olarak değerlendirmesine, Kautskiciliğine rağmen, eğer Troçki'de «yurtseverlik», «ulus» gibi kavramlara rastlanırsa, bu, sadece kötüleme anlamındadır. 1923'te Troçki, «geri kalmış halkların 'ulusal' sorunlarının artık hiçbir bağımsız rol oynayamayacağını» ileri sürüyordu.

3. TEK ÜLKEDE SOSYALİST DEVRİM OLANAĞININ REDDİ

Daha önce de ifade edildiği gibi, troçkist «sürekli devrim» teorisi, bir teori olmaktan öte, Troçki ve troçkistlerin anti-leninist davranışla-

rının bir korunağıdır. Ve değişik zamanlarda değişik biçimlerde ortaya çıkar. Ekim Devrimi'nin zaferinden sonra ve tüm canlılığı ile ortada olan **zafere rağmen**, tek ülkede sosyalist devrim olanağının reddedilmesi biçiminde ortaya çıktı.

Troçki şöyle yazıyordu: «...**tek ülkede sosyalizm teorisi, sürekli devrim teorisine kararlı bir biçimde ve sonuna kadar karşı çıkan tek teori-dir.**» (Sürekli Devrim, s. 193)

Şimdi, Troçki'nin «sürekli devrim» teorisine «kararlı bir biçimde ve sonuna kadar karşı çıkan» tek ülkede sosyalizm teorisini ele alalım.

Tek ülkede sosyalist devrimin ve sosyalist inşanın mümkün olabileceği özünde, Lenin'in emperyalizm analizinden çıkan eşit olmayan gelişme yasasından kaynaklanır. Bir başka deyimle, tek ülkede sosyalist devrimin ve sosyalist inşanın olanaklılığı, eşit olmayan gelişme yasasının mantıksal uzantısıdır. O halde eşit olmayan gelişme yasası nedir?

Eşit olmayan gelişme; kapitalizmin, bütün tarihi boyunca etkide bulunan ayrılmaz bir yasasıdır. Tekel egemenliği, eşit olmayan gelişme yasasının koşullarına, karakterine ve etkisinin sonuçlarına nitelik olarak yeni bazı özellikler katar.

Tekel egemenliği, kapitalist ekonominin farklı sektörlerinde kâr elde etme koşulları arasındaki ve özellikle farklı ülkelerin kapitalistleri arasındaki farklılıkları arttırır. Tekellerin kâr oranları ve elde ettikleri kâr kitlesi tekeli olmayan işletmelerin kârlarından oldukça fazladır. Fakat kâr ne kadar yüksek olursa, diğer koşulların aynı kalması durumunda, sermaye birikimi olanakları da o kadar yüksek, ekonomik gücün yoğunlaşması o kadar hızlı, rekabet yeteneği o kadar büyük ve genişlemiş yeniden üretimin imkânları o kadar çok elverişli olur.

Bu yüzden kural olarak, yüksek tekelleşme düzeyine sahip ülkelerde zenginlik yoğunlaşması, tekellerin o kadar güçlü olmadığı, büyük kârlar elde edemedikleri ülkelere oranla daha hızlı ilerler. Öte yandan tekel egemenliği, gelişmiş emperyalist sanayi ülkeleri ile bunların sömürdüğü ülkelerin ekonomik düzeyleri arasındaki uçurumu daha da derinleştirir.

Emperyalizmden önce, eşit olmayan gelişme, evrimci bir karakter taşıdığı halde, emperyalizmde, bu süreç, sıradamı olarak gelişir.

Değişen karşılıklı ekonomik güçler ilişkisi, uluslararası kâr kaynaklarının emperyalistler arasındaki mevcut dağılımı ile çelişkiye düşer. Ekonomik bakımdan daha ileri ülkelerin tekelleri, diğer ülkelerin finans gruplarını geriletmeye, kapitalist dünya pazarında en iyi yeri ele geçirmeye, kapitalist dünya ekonomisindeki en elverişli yatırım alanlarını, en değerli hammadde kaynaklarını ve kilit mevkiileri kontrolleri altına almaya çalışırlar. Dünya egemenliğini ele geçirmek için mücadele eder-

yordu. Çünkü aynı Troçki, 1930'da, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı'nın inkârından başka bir anlam taşımayan şu satırları yazıyordu: (Ancak, okuyucuya hatırlatmak gerekir ki, o yıllarda, Ekim Devrimi'nden esinlenerek, dünyanın dörtbir yanındaki sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde, köylü kitlelerinin alabildiğine yoğun bir biçimde katıldığı ulusal kurtuluş mücadeleleri veriliyordu. Sözkonusu hareketler, ancak köylü kitlelerinin az önce ifade edildiği gibi, yoğun bir biçimde katılmasıyla zaferlerini sağlayabiliyordu. Böylece ülke emperyalizmden bağımsızlaşıyor, yani ulus olarak kaderini tayin hakkını elde ediyordu. «Sürekli devrim» teorisi, köylülere inançsız olduğu için, bu kez de, ancak köylülerle sağlanabilen Uluslararası Kaderlerini Tayin Hakkı'nın inkârı biçiminde öne çıktı.) **«Emperyalizm çağının koşullarında, bir ülkede ulusal-demokratik devrim, ancak o ülkedeki toplumsal ve siyasal ilişkiler proletaryanın kitlelerin öncülüğünü yapmasına izin verecek ölçüde gelişmişse zafere ulaştırılabilir. Fakat eğer henüz bu olmamışsa, o zaman ulusal kurtuluş için mücadele yetersiz senuçlar getirecek ve bunlar da emekçi kitlelerin zararına olacaktır.»** Bu satırlar, ulusların emperyalizmden bağımsızlaşmasının inkârından başka bir anlam taşıyor. Şunu sormak gerekir: Peki, «o ülkedeki toplumsal ve siyasal ilişkilerin, proletaryanın kitlelerin öncülüğünü yapmasına izin verecek kadar gelişmediği» durum da bağımsızlık nasıl sağlanacak, yani ulus olarak, kendi kaderini kendinin tayini nasıl ve ne zaman gerçekleşecek? Troçki'nin buna cevabı hazır: «Senin ülkedeki toplumsal ve siyasal ilişkiler, proletaryanın kitlelerin öncülüğünü yapmasına izin verecek ölçüde geliştiği zaman. Ve o zaman da, kuşkusuz sadece proletarya ile» O zamana (!)kadar herhangi bir şey yapma. Çünkü bunlar senin zararındır. OTUR VE BEKLE. «Sürekli devrim» teorisinin özelliklerinden biri de budur: Troçki ve troçkistlerin ağızında, dünyanın topyekün ateşe verilmesi anlamına gelen Dünya Devrimi'ne kadar sabret. Ya hep ya hiç! Lenin, I. Paylaşım savaşı yıllarında saptamıştı Troçki'nin «ultra-emperyalist»liğini şöyle yazıyordu: «Troçki, Kautskicidir.»

Ulusal hareketlerin tüm değerini yadsımasına ve «ulusal çıkarlar» kavramını salt burjuva olarak değerlendirmesine, Kautskiciliğine rağmen, eğer Troçki'de «yurtseverlik», «ulus» gibi kavramlara rastlanırsa, bu, sadece kötüleme anlamındadır. 1923'te Troçki, «geri kalmış halkların 'ulusal' sorunlarının artık hiçbir bağımsız rol oynayamayacağını» ileri sürüyordu.

3. TEK ÜLKEDE SOSYALİST DEVRİM OLANAĞININ REDDİ

Daha önce de ifade edildiği gibi, troçkist «sürekli devrim» teorisi, bir teori olmaktan öte, Troçki ve troçkistlerin anti-leninist davranışla-

rının bir korunağıdır. Ve değişik zamanlarda değişik biçimlerde ortaya çıkar. Ekim Devrimi'nin zaferinden sonra ve tüm canlılığı ile ortada olan **zafere rağmen**, tek ülkede sosyalist devrim olanağının reddedilmesi biçiminde ortaya çıktı.

Troçki şöyle yazıyordu: «...**tek ülkede sosyalizm teorisi, sürekli devrim teorisine kararlı bir biçimde ve sonuna kadar karşı çıkan tek teori-dir.**» (Sürekli Devrim, s. 193)

Şimdi, Troçki'nin «sürekli devrim» teorisine «kararlı bir biçimde ve sonuna kadar karşı çıkan» tek ülkede sosyalizm teorisini ele alalım.

Tek ülkede sosyalist devrimin ve sosyalist inşanın mümkün olabileceği özünde, Lenin'in emperyalizm analizinden çıkan eşit olmayan gelişme yasasından kaynaklanır. Bir başka deyimle, tek ülkede sosyalist devrimin ve sosyalist inşanın olanaklılığı, eşit olmayan gelişme yasasının mantıksal uzantısıdır. O halde eşit olmayan gelişme yasası nedir?

Eşit olmayan gelişme; kapitalizmin, bütün tarihi boyunca etkide bulunan ayrılmaz bir yasasıdır. Tekel egemenliği, eşit olmayan gelişme yasasının koşullarına, karakterine ve etkisinin sonuçlarına nitelik olarak yeni bazı özellikler katar.

Tekel egemenliği, kapitalist ekonominin farklı sektörlerinde kâr elde etme koşulları arasındaki ve özellikle farklı ülkelerin kapitalistleri arasındaki farklılıkları arttırır. Tekellerin kâr oranları ve elde ettikleri kâr kitlesi tekelci olmayan işletmelerin kârlarından oldukça fazladır. Fakat kâr ne kadar yüksek olursa, diğer koşulların aynı kalması durumunda, sermaye birikimi olanakları da o kadar yüksek, ekonomik gücün yoğunlaşması o kadar hızlı, rekabet yeteneği o kadar büyük ve genişlemiş yeniden üretimin imkânları o kadar çok elverişli olur.

Bu yüzden kural olarak, yüksek tekelleşme düzeyine sahip ülkelerde zenginlik yoğunlaşması, tekellerin o kadar güçlü olmadığı, büyük kârlar elde edemedikleri ülkelere oranla daha hızlı ilerler. Öte yandan tekel egemenliği, gelişmiş emperyalist sanayi ülkeleri ile bunların sömürdüğü ülkelerin ekonomik düzeyleri arasındaki uçurumu daha da derinleştirir.

Emperyalizmden önce, eşit olmayan gelişme, evrimci bir karakter taşıdığı halde, emperyalizmde, bu süreç, sıçramalı olarak gelişir.

Değişen karşılıklı ekonomik güçler ilişkisi, uluslararası kâr kaynaklarının emperyalistler arasındaki mevcut dağılımı ile çelişkiye düşer. Ekonomik bakımdan daha ileri ülkelerin tekelleri, diğer ülkelerin finans gruplarını geriletmeye, kapitalist dünya pazarında en iyi yeri ele geçirmeye, kapitalist dünya ekonomisindeki en elverişli yatırım alanlarını, en değerli hammadde kaynaklarını ve kilit mevkileri kontrolleri altına almaya çalışırlar. Dünya egemenliğini ele geçirmek için mücadele eder-

ler. Ekonomik bakımdan daha geri kalmış ülkelerin tekelleri, eskiden ele geçirmiş oldukları mevzileri korumaya çabalarlar. Emperyalizmin paylaşılmayan egemenliği çağında bu mücadele kaçınılmaz olarak büyük savaflara yolaçmıştır. Demek ki, emperyalist ülkeler arasındaki savaşlar, bunların eşit olmayan gelişmesinin bir sonucu olmuştur. Öte yandan savaşlar bu eşitsizliği daha da arttırmıştır. Her savaş ve özellikle dünya savaşları, kapitalist ülkeler arasındaki karşılıklı güçler ilişkisinde önemli değişikliklerle sona erer. Savaşın sona ermesi, emperyalist güçler arasındaki uluslararası kâr kaynakları ve dünya egemenliği mücadelesi için yeni bir temel oluşturur.

Kapitalizmin eşitsiz gelişmesi yasasının politik içeriği, devrimin **öznel** koşullarının olgunlaşmasının eşit olmamasıdır. Sosyalist devrimin öznel koşulları, tek tek kapitalist ülkelerde eşit olmayan bir olgunlaşma derecesi gösterir. Tek tek ülkelerde devrimci ve karşı devrimci güçler arasındaki ilişkiler de eşit değildir. Proletaryanın devrimci bilinçliliği ve örgütlülüğü, proleter olmayan emekçi tabakaların proletarya etrafında birleşmeleri, işçi sınıfı partisinin etkinliği ve karşı devrimci güçlerin, gericiliğin imkânları da her ülkede farklıdır. Sadece bir devrimci durum yaratan objektif değişikliklerin yanısıra, devrimin subjektif politik koşullarının da olgunlaşmış olduğu ülkelerde devrimci durum devrime dönüşebilir.

Kapitalist ülkelerin ekonomik ve politik gelişmelerinin eşit olmaması sonucunda, devrimci durum tek tek ülkelerde **aynı anda** olgunlaşmamaktadır. Devrimci bir durumun bir devrime dönüşmesi için gerekli koşullar da aynı anda oluşmamaktadır.

Bütün bu açıklamalardan, kapitalist ülkelerin eşitsiz ekonomik gelişmeleriyle eşitsiz politik gelişmeleri arasında, basit, mekanik bir ilişki olduğu sanılmamalıdır. Örneğin ekonomik bakımdan daha az ileri bir ülkede, sosyalist devrimin öznel koşullarının, diğer ekonomik bakımdan daha ileri ülkelerden daha olgun olduğu tarihsel şartlar oluşabilir. 1917’de Rusya’da durum böyleydi. Burada ekonomik gelişme düzeyi diğer ülkelerin daha gerisinde olmasına rağmen, sosyalist devrimin öznel koşulları olgunlaşmıştı ve ekonomik düzey buna yetişince bir maddi zemin sunuyordu. Rusya o zamanlar emperyalist zincirin en zayıf halkasıydı.

Emperyalizme geçişle birlikte devrimin gelişme koşullarında meydana gelen birtakım değişiklikler sonucunda, uluslararası devrimin tarihsel gelişme sürecinde de niteliksel değişiklikler oluştu. Emperyalizm tahlili ile Lenin, kapitalizmin tekeli aşamasında sosyalist devrimin objektif olarak bütün ülkelerde aynı anda değil de, tersine, ilk önce birkaç ya da hatta tek bir ülkede zafere ulaşabileceği sonucuna vardı. Bu sonuç, kapitalizmin ekonomik ve politik gelişmesinin eşit olmamasından kaynaklanıyordu.

Lenin şöyle yazıyordu: «Eşit olmayan ekonomik ve siyasal gelişme kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Bu yüzden de sosyalizmin zaferi ilk önce birkaç, hatta tek başına bir kapitalist ülkede dahi olanaklıdır.»

Troçki, bu teze karşı giriştiği saldırıda, emperyalizm için belirleyici etmenin çelişkilerin keskinleştirilmesi değil, eşitleştirici eğilimler (ki eşitleştirici sürecin bizzat kendisinin eşit olmayan gelişme yasasının etkisini azaltmadığını, tersine çoğalttığını düşünmüyordu bile) olduğunu ileri sürüyordu. Bu, Kautsky'nin «ultra-emperyalizm»inin, yani dünya işçilerini bir «Dünya Burjuva Devleti»nin kurulmasına kadar bekletme ve sonra hepten yoketme teorisinin, Rus işçi sınıfını devrimden vazgeçirmek amacıyla ileri sürülen Rusça baskısıydı.

Lenin şöyle yazıyordu: **Gelişme eğiliminin istisnasız tüm işletmeleri ve tüm devletleri içine alacak tek bir dünya tröstüne yönelik olduğuna kuşku yoktur. Fakat bu gelişme, öylesine koşullarda öylesine bir süratte ve öylesine çelişkilerin, çatışmaların ve ayaklanmaların ortasında (yalnız ekonomik değil, aynı zamanda siyasal, ulusal vb.) cereyan etmektedir ki, zorunlu olarak, tek bir dünya tröstü gerçekleşmeden çok önce, ulusal finans-kapitalerin dünya çapındaki 'ultra-emperyalist' kaynaşmasından önce emperyalizm infilak edecek ve kapitalizm kendi karşısına dönüştürülecektir.»**

Troçki'nin kapitalizmin gelişmesinin özgüllüklerini reddeden tezi, emperyalizmin gücünün abartılmasına ve işçi sınıfının devrimci potansiyelinin küçümsenmesine yol açtı. Emperyalist sistemi bir çeşit, tek başına canlı bir mekanizma olarak düşünen Troçki, bir sosyalist devrimin yalnız dünya ya da Avrupa çapında bir niteliğe sahip olması durumunda başarılı olabileceğini ileri sürdü. Şöyle yazıyordu: «Bir Rus devrimi, eğer devrim ateşini tüm ülkelerde tutuşturabilirse zafere ulaşabilir ve Rus halkını özgür kılabilir. Eğer sermaye Almanya'da hüküm sürmekte devam ederse, New York borsasının kontrolü altında kalırsa ve eğer emperyalizm Britanya'da sapasağlam ayakta durursa, bunlar bizden daha güçlü, daha zengin, halen de bizlerden daha eğitilmiş oldukları, savaş aygıtları bizimkinden daha güçlü olduğu için, bu iş bize gerçekten ağıra mal olacak ve bizi boğacaktır. Çözüm nedir? Devrimin bütün Avrupa ülkelerinde patlayacağı zamana kadar beklemeli ve tahammül göstermeliyiz.»

Bu yargılamaya biçimi, nihayet, Troçki'yi «Avrupa Birleşik Devletleri» anlayışına kadar götürdü. Lenin, bu, sosyalizmin tek ülkede olanaklılığını yadsıyan slogan hakkında şunları yazıyordu 1915'te: «Bu, tek tek ülkeler arasında etki alanlarının, sömürgelerin bölüşülmesi ile planlı bir dünya ekonomisinin kurulmasını öngördüğünden dolayı, ya kapitalizm tarafından karşılanamayacak bir taleptir, ya da Avrupa'nın büyük güçlerinin sömürgeler üzerindeki baskıyı arttırmayı ve daha hızlı bir biçim-

de gelişen ülkeleri (Japonya, Amerika) yağma etmeyi amaçlayan geçici birliği anlamına gelen gerici bir slogandır.»

Ve Lenin ekliyordu: «Kendilerini çok akıllı sayanların ve üstelik sosyalist geçinenlerin, devrim bütün ülkelerde birden patlak vermedikçe iktidarın mücadele ile ele geçirilmeyeceğini iddia edenlerin her türlü-sünü biliyorum. Bu adamlar, bu görevlerle devrime sırt çevirdiklerini ve burjuvazinin yanına geçtiklerini sezmiyorlar. Emekçi sınıfların uluslararası oranda devrim yapmalarını beklemek, her şeyin bekleyiş içinde donakalması demek olur. Bu saçmadır.»

4. «SÜREKLİ DEVRİM» TEORİSİNDE DEVRİM İHRACATÇILIĞI VE SOSYALİZMİN TEK ÜLKEDE İNŞAASI OLANAĞININ İNKÂRI

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, ZAFERİNİN olanaksızlığına ilişkin baltalama tezlerine rağmen gerçekleşince, bu kez de devrimin KENDİSİ baltalanmaya maruz kaldı.

Ekim Devrimi'nden sonra Troçki, sosyalist insanın gerçekleştiği dönemdeki ulusal ve uluslararası sınıf mücadelesinin, uluslararası plânda **devrimci savaflara** yolaçacağını söyleyerek öteki ülkelerde devrimi kamçılama maskesi altında, bozguncu duyguları ve Rus proletaryasının devlet gücünü elinde tutma olanağına inançsızlığı aşılacak için yoğun çabalara girişti.

Troçki, dünya devrimini ateşlemek pahasına, Rus Devrimi'ni, kendine sorulursa, tarihsel olayların gelişmesi içinde birdenbire ve «ideal» yoldan bir sapma olarak ortaya çıkan «kriz olgusu»nu (!) ateşe atmaya karar vermişti. Ne pahasına olursa olsun ,imzalaması söylenen Brest anlaşmasını imzalamayarak, Sovyet Cumhuriyeti'ni Alman ordularına yem etme çabaları, bu faaliyetinin ilk adımıydı. Hazır, Rusya'da devrim «kivılcım»ı parlamışken bunu üflemeli ve dünya ateşe verilmeliydi. Çünkü Rus Devrimi ancak böylece muazaffer olabilirdi.

Leninist enternasyonalizmi devrim ihracı olarak anlayan ve devrimin dış zorlamalarla gerçekleştirilebileceğini sanan bu tavırlara ilişkin olarak Lenin 1918'de şöyle yazıyordu: «**Kuşkusuz, yabancı bir ülkede devrimin emir üzerine, bir anlaşma gereğince doğabileceğine inanan kimseler var. Bunlar ya delidirler, ya da ajan provokatör. Şu son 12 yıl içinde iki devrim yaşadık. Biliyoruz ki bu devrimler, ne emir üzerine, ne de bir anlaşma uyarınca yapıldı. Bunlar, on milyonlarca insan geçmişteki gibi yaşanamayacağını farkettileri vakit ortaya çıktılar.**»

Devrimin ihraç edilemeyeceği Marksist tezine rağmen, Troçki, «devrimci savaflar»a girişme çizgisini Partiye kabul ettirme çabalarından vazgeçmedi. 1919'da «devrimci savafların» yürütülmesi için «stratejik bir plan» başlıklı uzun bir mektubu Parti Merkez Komitesi'ne sundu.

Troçki, mektubunda, Kızıl Ordu'nun (Doğu'da olması Avrupa'da olmasından daha etkili olacağı için) «Doğu'ya yöneltilmek üzere» geri çevrilmesini önerdi. Şöyle yazıyordu: **«Şu anda, Avrupa ölçüsünde belirleyici etkisi olamaya bir ordu, sömürgeci bağımlılığın Asya kıtası çerçevesindeki ilişkilerinin zayıf dengesini darmadağın edebilir, ezilen yığınların bir başkaldırısına belirli bir omuz verebilir ve Asya'da böyle bir başkaldırının zaferini garantileyebilir.»**

Daha sonra da «Paris ve Londra yolu, Afganistan, Pencap ve Bengal'in kentlerinden geçer» diyerek, «Hindistan'da sınınamak üzere» otuz ya da kırkbin atlıdan meydana gelecek bir süvari birliğinin kurulması için ısrar etti.

Bu düşünce biçimi, sadece devrim ihracaatçılığı değil, aynı zamanda, başka halkların kaderlerini belirleme hakkını kendinde görmekte somutlanan büyük güç şovenizmiydi.

Bu «devrimci savaşçılar» hakkında Lenin şöyle yazıyordu: **«...nesnel rolünüz emperyalist provokasyonun aracı olmaktadır. Öznel düşünüşünüz ise, çılgın bir küçük burjuva düşünüşüdür.»**

Devrim ihraç etmek, devrimi zorlamak ve diğer ülkelerin iç işlerine karışmak, devrimi geciktirmekten başka hiç bir işe yaramaz. Lenin şöyle diyordu: **«Böyle bir 'teori', marksizmden uzaktır. Çünkü, marksizm, ancak sınıf zıtlıklarının keskinleşip büyümesiyle gelişen devrimlerin, 'zorlanması'na karşıdır.»** Kaldı ki Troçki'nin görüşleri proleter enternasyonalizminin gereği sayan sapıklara da rastlanmaktadır. Lenin: «Biz şimdi uluslararası görevlerimizi kendi ülkemizde sosyalizmi inşa etmekle yerine getiriyoruz.» diyerek proleter enternasyonalizminden ne anlaşılması gerektiğini belirtiyordu.

1920'lerde, Komünist Partisi, sosyalizmi büyük ölçekte inşa çalışmalarına başladı. Lenin'in Sovyetler Birliği'nde tam bir sosyalist toplum kurmak için tüm önkoşulların varolduğuna ilişkin sözleri bu çalışmalara kılavuzluk etti. Troçki'nin «sürekli devrim» teorisi, bu dönemde, birbirinden çok farklı, ancak tümü de anti-sosyalist olan unsurları biraraya getiren bir platform oldu.

Troçkizm, yine bu dönemde, küçük burjuvazinin, genellikle kentli olan, devrimci eylem fırtınası içinde sürüklenerek iç savaşta iradeleri dışında yer alan, ancak çatışmanın nihai amaçları hakkında çok muğlak bir kaniya sahip oldukları için toplumun sosyalist yoldan yeniden inşa edilmesinden korkan belirli bir bölümünün psikolojik durumunu yansıtıyordu.

Troçki, Barış İçin Bir Program'a yazdığı önsözde, 1922'de şunları söylüyordu: **«Rusya'da sosyalist ekonomi ancak proletaryanın en önemli Avrupa ülkelerindeki zaferinden sonra doğabilir.»**

Oysa Lenin, daha 1919'da sorunu şöyle koymuştu ortaya: «Bu rakamlar, komünizmin kapitalizme karşı zafer kazanması açısından, durumda yavaş ama sürekli bir iyileşmeyi açıkça göstermektedir. Bu iyileşme, dünyada eşi görülmemiş güçlülere, dünyanın en kuvvetli güçlerinin tümünü işe koşan Rus ve yabancı kapitalistler tarafından örgütlenen iç savaşın yarattığı güçlülere karşı başarılmaktadır.

«Bu yüzden, tüm ülkelerin burjuvazisinin yalanlarına ve iftiralarına ve onların açık ve gizli uşaklarına (ikinci Enternasyonal 'sosyalistleri') karşı, bir şey tartışma götürmez. Proletarya diktatörlüğünün temel ekonomik sorunu sözkonusu olduğu ölçüde, ülkemizde komünizmin kapitalizme karşı zaferi güvence altına alınmıştır.»

Ve 1923'te, Lenin «Gerçekten, başlıca üretim araçları üzerinde devlet iktidarı ve devlet iktidarının proletaryanın elinde oluşu, bu proletaryanın milyonlar ve milyonlarca küçük ve küçücük köylüyle olan ittifakı, köylülüğün proletarya tarafından yönetiminin güvenlik altına alınmış bulunması, vb., eskiden bezirganlık saydığımız ve bugün de NEP düzeyinde bazı bakımlardan öyle saymakta haklı olduğumuz kooperatifçilikten, sadece kooperatifçilikten hareket ederek, tam bir sosyalist toplumu kurmak için gerekli olan her şey değil mi? Bu, henüz, sosyalist bir toplumun kuruluşu değildir, ama bu kuruluş için gerekli ve yeterli olan her şeydir.» diyerek Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurma olanağı konusunda hiçbir kuşkuyla yer vermiyordu.

Tarih tarafından da doğrulanan bu teze karşı Troçki, Sovyet Rusya'nın kapitalist ülkelere karşı bir devrimci savaşı başlatmaktan, ya da öteki ülkelerdeki devrimi beklemekten, başka bir alternatifi olmadığı fikrini aşılama çalıştı durdu. Oysa her iki durumda da Ekim Devrimi kazanımları tehdit ediliyordu.

Gerçekten de, Sovyet Rusya için, kendi toplumsal ve ekonomik hayatında sosyalizmin temellerini güçlendirmeye çalışmaksızın öteki ülkelerdeki devrimi beklemek ne anlama gelirdi? Kimin kazanacağı konusundaki tarihsel tartışma henüz ortada iken, çeşitli kapitalist unsurlar ve sömürücü sınıfların kalıntıları kaçınılmaz olarak canlanacaklardı. Çabalarını, durumlarını güçlendirme ve genişletme üzerine yoğunlaştıracakları kuşkusuzdu. Bu koşullarda kapitalizmin canlandırılması tehlikesi ortaya çıkacaktı ve bu da dünya devrimci hareketini bir bütün olarak epeyce gerilere götürecekti.

Dünya devriminin hemencecik desteğini hesaba katmadan sosyalizmin kuruluşu yolunda ilerlemek ve barışçı «mola» dönemini bütün araçlarla savunmak veya devrimci savaş ilanı doğrutusunda bir politikaya atılmak sorununun ülkede kendini nesnel olarak dayattığı bu koşullarda, SBKP, «sürekli devrim» teorisinin maceracı niteliğini yeni bir güçle teşhir etti.

Halkı sosyalizm için savaşmaya özendirmiş ve parlak bir zafer kazanmış olan SBKP'nin verimli çalışmaları, tek bir ülkede sosyalizmi kurma olanağı ya da olanaksızlığı sorununu kesin bir biçimde çözümledi. 1925 yılındaki 14. Parti Kongresi'nin konuya ilişkin kararında şöyle deniyordu: «Sözün kısası, sosyalizmin zaferi, bir ülkede kesinlikle mümkündür.» «Tamamıyla karşıt iki toplum sisteminin varlığı, sürekli kapitalist ablukasını tehlikesine, türlü ekonomik baskılara, silahlı müdahaleye ve restorasyona neden oluyor. Sosyalizmin kesin zaferi için biricik güvence, bu restorasyona karşı güvence demektir. Bundan, asla Rusya gibi geri kalmış bir ülkede sosyalist toplumun kurulmasının ve tamamlanmasının teknik ve ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerin 'devlet tarafından yardımı' (Troçki) olmadan olanaksız olduğu sonucu çıkmaz. Troçkist teorinin bir kısmı olan sürekli devrim, Rusya'da, sosyalist ekonominin gerçek bir atılımının, ancak Avrupa'nın önemli ülkelerindeki proleterlerin zaferinden sonra mümkün olacağı iddiasıdır. (Troçki, 1922) SSCB proleteriyasını, şimdiki dönemde, kaderci bir edilgenliğe mahkum eden bir iddiadır. Bu türlü 'teoriler' için yoldaş Lenin şöyle diyor: 'her türlüşünden' 'bilgiç' bayların batı Avrupa sosyal demokrasisinin gelişmesi boyunca ezberledikleri ve kendi aralarında ileri sürdükleri gibi, bizim, henüz sosyalizmi sindirecek durumda olmadığımız ve sosyalizm için maddi ekonomik önkoşullardan yoksun olduğumuz kanıtlanması tamamıyla basmakalıptır.»

Yaşam, Troçkist peygamberleri fena halde gülünçleştirdi. Sovyetler Birliği'nde sosyalizm, kapitalist kuşatmanın son derece güç koşullarında galebe çaldı.

RKP'nin Ocak 1924'teki 13. Konferansı, Troçkizmi, «yalnızca bolşevizmi revize etmeyi amaçlayan bir girişim, yalnızca leninizmden doğrudan bir uzaklaşma değil, fakat aynı zamanda açıkça ifade edilmiş bir «küçük burjuva sapması» şeklinde tanımlıyor, «Bu muhalefetin açıkça proleterya partisine ve onun politikasına karşı küçük burjuvazinin saldırısını yansıttığına ilişkin en ufak bir kuşku yoktur.» deniyordu.

15. Kongre, troçkist muhalefeti, «uluslararası ve yerli burjuva güçlere karşı teslimiyetçi bir çizgi tutturmuş ve nesnel olarak proleterya diktatoryasına karşı üçüncü kolun bir silahı durumuna gelmiştir» diyerek mahkûm ederken, KEYK'in 1925 Mart-Nisan genişletilmiş toplantısında, «Leninizmi Komintern'de gerçekleştirmek, tüm partilerde troçkizmi teşhir etmek ve onu bir eğilim olarak tasfiye etmektir.» deniyordu.

Komintern Yürütme Komitesi'nin Şubat 1928'deki 9. toplantısında ise şöyle deniyordu: «Emek hareketinin tüm en kötü unsurları, komünist hareket içindeki açıkça oportünist unsurlar, Komintern'in saflarından kovulan tüm döneç gruplar, şimdi SSCB'ye, SBKP'ne ve Komintern'e karşı mücadelede troçkist platformda birleşiyorlar...»

Yine aynı toplantıda alınan, «Troçkist muhalefete bağlılık ve onun görüşlerini paylaşma **bundan böyle Komünist Enternasyonal'in üyeliği ile bağdaşmaz.**» kararı, troçkizmin, yani devrimin kabaran ve büyüyen dalgalarının yerden yere çaldığı «sürekli devrim» teorisinin iflâsını ifade ediyordu.

«SOL»CULUĞUN TEORİK BİLEŞENLERİ: ANARŞİZM VE TROÇKİZM

İLKE

Yukarıdaki iki yazı, birbirlerini tamamlayan, çok farklı konuları ele alıyor ve farklı görüş açılarından inceliyor gibi görünseler de, aynı sınıf temelini anlatan «sol»culuğun teorik gelişmesinde tarihi varyantlarından ikisini incelemektedirler.

Günümüzde «sol» hareketleri karakterize eden başlıca özellik, bu hareketlerin teorik temellerini anarşizmde ve troçkizmde bulmalarıdır. Proudhon'da «ekonomi-politik eleştirisi» gibi görünen şey, aslında ekonomi-politiğin burjuva kategorilerini, değişik isimler ve ilişkiler altında yeniden ifade etmekten başkası değildir. Tarih boyunca iktisat bilimcilerinin keşfettikleri şeyleri Proudhon bir kere daha kendisi «keşfetmeye» girişmekte, böylece Avrupa'nın kültür merkezlerinde varsaydığı bir boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Esasında onun, yandaşlarından Max Stirner ya da Bakünin'le birlikte doldurduğu yer, kapitalizme karşı eylem alanlarında küçük burjuvazinin tutmaya çalıştığı kendi «bağımsız» sınıf konumudur.

Eğer, o güne kadar ekonomi politiğin gelişmesi toplumsal hayatımızın bir takım problemlerini çözmekten uzaksa ve ortaya çıkan sorunlara ve sorulara ve cevap veremiyorsa bu boşluğu Marksizm dolduracaktır ve doldurmuştur. Burjuva ekonomi politiğini, kendi kalıpları içinde yeniden ve acemice üretmeye kalkan anarşistlerle, kapitalist hayatı yeniden yoruma tabi tutan ve açıklayan Marksizm arasında en küçük bir benzerlik bulunmadığı, üstelik farklılıklarının sadece ekonomi-politik'le kalmadığı daha sonraki yıllarda görülmüştür. Bu farklı bakış açı-

larının I. Enternasyonal içindeki uzantıları arasında geçen mücadele, işçi sınıfının siyasal tutumuyla küçük burjuva sınıfların tutumları arasındaki mücadele olmuştur. İşçi sınıfı, kendi düşüncesini ve mücadelesini, tarihin sağlam zeminine basarak yükseltirken, küçük burjuvazinin yerden kesilen ayağı, Paris Komünü'nde ve işçilerin arasında yiğitliğe bürünse bile tarihin her döneminde yenilgiye dönüşmüştür. Görülmüştür ki, küçük burjuvazinin «bağımsız» tutumu anarşizme, proletaryaya bağımlı tutumu ise, demokratik ve sosyalist devrime aktif olarak katılmaya götürmektedir.

Günümüzdeki «sol»culuk ise, belki farklı yerlerden çıkmakta ama, tıpkı Proudhon'daki sonuçlara varmaktadır. Her şeyi bir kere daha yeni baştan keşfettiğini sanan küçük burjuva siyasal akımların, sonunda keşfedilenleri bile kavramadıkları, hemen her yerde görülür. Bu sadece tutum benzerliği ya da sınıf ayrılığı değildir. Bu aynı zamanda, hayatı, onu yönlendiren kurallardan bağımsız olarak da değiştirilebileceğini ummanın benzerliğidir.

Anarşizmin tarihi yaşamında Troçkizm diye bir uğrağın bulunması da bir rastlantı değildir. Troçkizm, devrimin pratik sorunları karşısında küçük burjuvazinin yalpalaması, işçi sınıfı içinde eritemediği sabırsızlığını dışa vurmasıdır. Ama görülmüştür ki, bunun «hoşgörü» ile karşılanacak bir yanı yoktur ve hoşgörülse de, üzerine gidilse de, küçük burjuvazinin kendi politikasının eksenini, ihanete varabilmektedir.

Günümüzdeki küçük-burjuva siyasal akımların, türlü varyantları görülür ama bunların tümünü birleştiren ortak özellikleri bulunmaktadır. Anarşizmin değişik biçimler altında yeniden ve yeniden üretilmesi olan bu ortak özellik, ancak Proudhon ve Troçki'deki biçimleriyle işe başlanarak anlaşılabilir.

Buradan yola çıkılarak, günümüzdeki «sol»culuğun anatomisine varmak mümkündür. En uzak göründükleri yerde bile, tarihi olarak tam da çakıştıklarını görmek yine mümkündür. Bu konudaki çalışmalara saygularımızda yer vereceğiz.

TÜSTAV

ANARŞİZM

Anarşizmin teorik temelleri tarihi olarak Proudhon'un felsefi ve ekonomik görüşlerinden kaynaklanır. Ancak, bu akımın günümüzdeki değişik varyantlarının ideolojik bileşenlerinden birini de Troçki'nin görüşleri oluşturuyor. Kuşkusuz bu görüşler, kaynaklarındaki biçimlerinden oldukça uzaklaşmış, pek çok çağdaş düşünce akımından etkilenmiş ve genellikle küçük burjuva sınıfların günümüzdeki konumlarına uygun düşen birer düşünceler yığını haline gelmişlerdir.

Bu nedenle, anarşizmin çağdaş şekillerine kaba bir yaklaşım bile, Proudhon'un ve Troçki'nin görüşlerinden kalkılarak yapılmamalıdır. Aşağıda yayınladığımız ve birbirini bütünleyen iki yazı, Troçki'nin, özellikle günümüz sol hareketlerine kadar uzanabilen görüşlerini öne çıkararak anarşizme temel teşkil eden yanlarına değinmektedir.

İLKE

19. yy. da, bir dönemin işçi hareketi içinde olmasa bile genel devrimci akımları arasında itibar görmüş ve yandaşlar bulabilmiş olan Proudhon'un görüşleri, anarşizmin ilk teorik temellenişi olarak değerlendirilir. Burjuvaziye karşı işçi sınıfının yürüttüğü mücadelenin bilimsel rayına oturmadığı 1850 öncesi Avrupasında ve özellikle Fransa'sında anarşizm düşüncesi, yer yer bu mücadeleye önderlik iddiasıyla ortaya çıkabiliyor, işçi hareketinin enternasyonalist bileşenleri arasında kendine yer edinebiliyordu.

Marksizm emekçi sınıf hareketinin, burjuva düşüncesinden tamamen bağımsız olan teorik temellerinin yaratılması yönündeki mücadelesinde, burjuva düşüncesini ters çevirip «devrimciileştirmek» çabası içinde olan anarşizm akımını etkisiz kılmak için de belli bir zaman ve emek harcamak zorunda kalmıştır. Uzantılarıyla I. Enternasyonal'e kadar yaşamayı başarmış olsa ve hatta Paris Komünü'nde politik önderliğin içinde yer almış olsa bile anarşizm akımı, Marksizmin kurucuları sayesinde, örtünmeye çalıştığı tülünden arındırılarak yerine oturtulmuş, işçi sınıfının bilimi karşısında kesin yenilgiye uğratılmıştır.

Sadece sınıf temeli ortadan kaldırılmadığı için, değişik biçimlerde ve hepsi kapitalizmin varlığına bağlı olarak her dönemde anarşizme veya anarşizmden etkilenmiş siyasal eğilimlere rastlanmıştır ve rastlanmaktadır. Ancak, Marksizmin anarşizm düşüncesine karşı olgunlaştırdığı eleştiri karşısında bu akımın herhangi bir tarihi şansından, etkinliğinden veya başarısından söz etmek mümkün değildir. İşçi sınıfının bilimsel prensipleri karşısında anarşizmin bütün varyantları kolayca teşhis edilebiliyor.

Anarşizmin klasikleşmiş adı olan Proudhon'a karşı Marks'ın yönelttiği bütünsel eleştiri de, anarşizme karşı mücadelenin klasiği olmuştur. «Felsefenin Sefaleti» adlı yapıtında Marks, Fransa'da etkinliği gözle görülür biçimde artan Proudhon'un aslında bir felsefi canbaz olduğunu kanıtlamakta, oturmaya çalıştığı koltuğu altından çekmektedir. Bu eleştirinin ardından anarşizm düşüncesi tarihi olarak siyasal merkezileşme şansını yitirmiş, ancak çeşitli 'sol' biçimler altında emekçi sınıf hareketine sızmaya çalışmıştır. Bunda da başarı kaydetmesi mümkün olmuştur.

Günümüzde ancak, anarşizmden etkilenmiş 'Sol' revizyonist siyasal akımlardan sözedilebilir. Bunlar, küçük burjuva sınıfların başkaldırı geleneğinin siyasal biçimleri olarak siyasal yaşamda ama işçi hareketinin dışında varlıklarını sürdürmektedirler. Böyle olmalarına rağmen, emekçi halk hareketine zarar vermedikleri söylenemez.

Bu nedenle, anarşizmin günümüzdeki şu ya da bu uzantılarına karşı mücadele her zaman belli bir öneme sahiptir.

PIERRE JOSEPHE PROUDHON:

Klasik anarşizmin teorik öncüsü olarak sayabileceğimiz Proudhon'un yazmış olduğu ve büyük iddialarla bezemiş eserlerindeki ortak nokta, tümünün «ahlak» ve «dürüstlük» gibi soyut kavramlar üzerine oturduğudur. **Le Monde Industriel** adlı gazetenin düzeltim işleriyle uğraştığı içindir ki, hemşerisi Charles FOURIER'den ziyadesiyle etkilenmiştir. Ne var ki, Proudhon, kendisini pek öyle etkilenmiş bir kişi olarak göstermek centilmenliğinden uzak görünür. O, her şeyi kendisinin bulduğuna inanır ve yapıtlarındaki süslü ve mizansenli tema ile de buna kendisini daha çok inandırmaya çalışır. Başkalarının söylediklerini, sanki yalnızca kendisi bilirmiş gibi, değişik anlatım biçimleri altında, üstelik beter bir yanlışlık örneği ile sunduktan sonra, aşırı bir övünme payını kendisine ayırmayı da asla ihmal etmez.

İbranice'yi iyi bilmenin, ekonomi-politiği bilmek demek olacağı yanlışlığına düşen Proudhon, başından büyük işlere girişmekle de ekonomik tahliller yerine, bol bol MİSTİSİZM, ve TANRISAL VAİZLERDE bulunmuştur. 1837 yılında yazmış olduğu **ESSAI DE GRAMMERE GENE-**

RALE'de tüm dillerin aynı kökten türediği varsayımına dayanarak, insan türünün kaynak bakımından birliğini tanıtlamayı denedi.

Ekonomi-politik'le 1838'den itibaren ilgilenmeye başlayan Proudhon, Paris'te işçilerle ilgili bilgileri derleyip, kendi fantezilerini de ekleyerek 1840'da **Qu'est ce qvela Propriété ou Récherches sur le Principe de Droit et du Gouvernement**'i yazdı. Mülkiyetin bir hırsızlık olduğunu «keşfeden» Proudhon, bu eserinde insanları adeta yağmacılığa ve talana teşvik ediyordu. Toplumun uğradığı tüm felaketlerin kaynağı olarak gösterdiği mülkiyetin gene de nasıl kaldırılacağı konusuna asla değinmeden —daha doğrusu her şeyi olduğu gibi mülkiyet konusunu da es geçerek— «**çelişkiler**» külliyyatına yeni çelişkiler eklemek için yoğun çalışmalara koyuldu. Proudhon'un söylemek istediklerini ne yazık ki kendisi de dahil hiç kimse anlayamamıştır. Öyle ki, o, kendisine yapılan ideolojik saldırılara verdiği cevabi mesajdan ötürü mahkemeye düştüğünde, tahliyesini, ne söylemek istediğini bir türlü anlayamayan jürinin o anki haleti ruhiyesine borçludur.

Yapmaktan çok yıkmakta mahir Proudhon, bir tür yeni tarih anlayışıyla bilime asalak oldukları gerekçesiyle, din ve felsefe kollarını budamak gerektiğini söyler. Bu görünüşte tanrısızlık olan şey, aslında Proudhon'un ateist oluşundan değil, çelişki adamı oluşundan böyledir. Çünkü, hemen ardından ekonomi-politiğe ilgisi olmayan her şeyi sokuşturup oluşturduğu yeni ve yeni olduğu kadar da garip sistemin son «tanrı kelamı» olduğunu söylemekten kendini alamaz. (c. IV. sf. 405)

Onun tanrıya olan aşinalığı, herhalde düştüğü her çıkmazda ona sığınmaktan başka çare bulamayışına dayanır.

Lyon'da girdiği bir işten sonra ekonomi ile içiçe olduğundan olacak, felsefede yeni bir atılım (!) göstererek, ekonomi üzerine yazdığı yeni eserini çatışkı (antinomi) yöntemi üzerine oturtur. Değer, işbölümü, rekabet, kredi ve mülkiyet gibi tüm ekonomik kategorilerin çelişkilerini —ya da ona göre iyi ve kötü yanlarını, yararlılık ve sakıncalarını— sözümona ortaya serer. Oysa onun yaptığı, kendi döneminin sosyalizm ve ekonomi-politiğini yıkmaktan-yıkmaya çalışmaktan ibarettir.

Sosyalizmin, ekonomi-politiğin yerine istihdam olunacağına ilişkin yağız kehanet ve ütopya kokan iddialardan sonra, Proudhon; ekonomi-politiğin sefalet ve hırsızlığın övgüsünden başka bir şey yapmadığına olan derin ve samimi inancını cesaretle belirtmekten de geri durmaz! Proudhon, bu konuda en şiddetli saldırılarını komünistlere yönelterek «**komünistler, benden uzaklaşınız, sizden nefret ediyorum**» der.

Aynı eserinde tanrı ile yine bol bol haşır-neşir olmaktan kurtulamayan Proudhon bir yanıyla tanrıyı inkâr ederken diğer yanıyla da onu olumlulamaktan kurtulamaz. Ancak kendisinin bir ateist değil, anti-ateist olduğunu belirten Proudhon, tanrının sefalet ve alçaklık olduğunu, onun

insanlarla herhangi bir alışverişi olmadığını, ancak ekonomi-politik ile ilgili olarak endüstriyel gazap ve felaketlerden kurtulmanın iradesi ve iktidarı olduğunu söyler.

Proudhon'un «halk bankası» diye bir iktisadi kuruluşu da vardır ki, gerçekten incelenmeye layık bir banka olduğunu teslim etmek gerekir! O, bu bankanın kendince ekonomik huzursuzlukları ortadan kaldırdığı inancındadır. Bu bankaya parası olan herkesin parasını kendi rızasıyla yatırmasını, yatırmayanların paralarının zorla alınmasını, bir buyrultu olarak ilân eder. Ancak bu noktada «özgürlük»ü anımsayan Proudhon hemen kendine gelir ve zorlamanın özgürlüğü ortadan kaldıracağını belirterek, bu kez, bankanın bir takım biletler çıkararak çalışanlara dağıtılacağını bir genelge ile yayınlar. Ne ki, teminatsız biletlerin hiçbir işe yaramayacağını ve son tahlilde kağıt parçalarından öteye değer taşımayacağını söyleyerek bu işin içinden çıkmanın mümkün olmadığını dair örnekleri gene kendisi verir. Bir kez çelişki türevi formülünden hareket eden Proudhon, dünya bir yana, o bir yana, inancından ölünceye dek vaz geçmeyecektir.

İflasını bankacılık konusundaki bu «müstesna» düşüncelerle noktlayan Proudhon, ardıllarından ve kendisinden sonra gelecek halk kuşaklarından vecdi bir özür dileyerek, kendisinin bir türlü yapamadığını —ihtilalci sahneden çekilme işini— onların yerine getirerek —yani ardıllarının Proudhon'u müstafi addederek— bu istisna ihtilalcinin ruhuna fatiha okumalarını öğütlüyor.

EKONOMİ—POLİTİK VE PROUDHON

Dört dörtlük bir küçük burjuva ideologu olarak Proudhon, kapitalizmin biri kötü ve biri de iyi olan ikili bir karakteri olduğunu, kapitalizmin tasfiyesi yerine, kötü yanının düzeltilerek iyileştirilmesini —revizyonunu —öğütler. Kapitalizme bu genel bakış açısıyla bakan Proudhon, kendine özgü küçük-burjuva mantığıyla kapitalizmin «tahlillerini» yaparken hareket noktası, ya da bir başka deyimle her şeyin belirleyici ögesi olarak o soyut «özgürlük»ü seçmiştir. Bu hareket noktası ve özellikle de metodolojideki Proudhon'cu karakter, Proudhon'un kendisini, bizzat kendisinin çizdiği ekonomik-politik hattan anarşizmin batağına sürüklemiştir. Çünkü, ekonomi-politika ile ilgili olarak her şeyi insan iradesinin düşsel belirlemelerine indirgeyen Proudhon'un bu subjektivizmle yoğrulmuş düşünceleri doğal olarak onun politik-ideolojik belirleme ve «sentez»lerine de yansımıştır. Durum bu olunca bir bütün olarak Proudhon, anarşizmin klasik ideologu olmayı fazlasıyla hak etmiştir.

A. SMİTH ve RİCARDO'dan sonra kapitalizmle ilgili ekonomik yasaları, sözümona «ele alınmamış» biçimiyle ortaya koyma iddiasıyla yola çıkan Proudhon, kapitalizmin klasik burjuva ideologlarının bile gerisine düşmüştür; üstelik de onların genel anlamdaki doğrularını da tersyüz ederek.

Marx onun: «A. SMİTH ve RİCARDO'ların tarihi ve anlatımcı yöntemlerini» büyük bir küçümseme ile karşılayan Proudhon'un «tarihi ve anlatımcı yönteminin» bir örneği olarak; Proudhon'un işbölümü seçresinin ayrıntılarına inmeyerek, o, değişim gerçeğine, bunu üçüncü şahıslar tarafından değişimin kurulması yolunda yapılmış bir öneri gibi sunarak, bir çeşit tarihi damga vurmakla yetindiğini» göstermiştir. (Felsefenin Sefaleti, sf. 35-36)

«Mülkiyet nedir?» başlıklı kapitalizme yönelik yergisinde Proudhon, doğal haklar temasını işlemektedir. Çünkü, Proudhon kendisini 1789'un sürdürücüsü olarak sayar. Onun gözünde özgürlük ve eşitlik dokunulmaz, mutlak ve kutsal haklardır. Ama o, nedenleri değil, sonuçları irdeleyerek yalnızca ve zahmetsiz zahmetli olana tercih etmekle de yanlışa giden yolu daha baştan gene kendisi çizer. Özetle; tüm insanları «eşit işlem» görmelidirler, der ama, bu eşitliği sağlamanın yol ve koşullarını bir türlü saptayamaz.

«İnsanlıkta düzenin yaratımı üzerine» adlı eserinde «tüm toplumsal görev ve işlevler kesinlikle bir birine bağlı şeylerdir; dolayısıyla birinin öbüründen üstün olduğunu söylemek olanak dışıdır.» Kaldı ki; bireyler arasındaki yetenek eşitsizliği, toplumsal ilerleme sonucunda, büyük ölçüde ortadan kalkacaktır, arta kalacak olan eşitsizlik payı ise rahatça küçümsenebilir.» diyen Proudhon, böylece DÜZEN YARATIMINDA bir «eşitlik» teorisi sunmaktadır.

Proudhon'a göre mülkiyete temel ve geçerli bir neden bulmanın olanağı yoktur ve özetle «mülkiyet hırsızlıktır» der ama, Proudhon'un ulaştığı bu sonuçtan, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması gereği çıkmıyor. Çünkü, düşünürümüze göre mülkiyet kendi «dizi»sinin içine yerleştirildiği bir çok kötülüğün kaynağı olduğu kadar, birçok iyiliğin de kaynağıdır. Böylece mülkiyete çatışkılı (antinomik) bir karakter yakıştırılarak despotluğun kaynağı ve özgürlüğün güvencesi olduğu sonucuna varılıyor.

Mülkiyetin bu «çatışkılı» karakteri EKONOMİK ÇELİŞKİLER'de bir kez daha işlenir ve diğer etkenlerin analizi yapılırken hep bu «çatışkılıktan söz edilir. Örneğin, makinanın emekçinin zahmetini azaltırken, ücret rejimini geliştirmesi, serbest değişimin hem iyi, hem kötü yanlarının bulunması v.b.

Bu çelişkilerin namütenahi olduğunu söyleyen Proudhon, zor kullanılarak bu çelişkilerin çözümünü sağlamak, bireyin —buna dikkat edin— özgürlüğünü ortadan kaldırmak demek olacağı için, «sahip olunan değerlerin en yücesi özgülük» adına çağdışı sosyalist akımların her türlüüne karşı çıkmaktadır.

Marx, Proudhon'a yanıtında ,onun (Proudhon'un) değişimi «yaratılışı üzerinde öteki iktisatçılardan daha özenle durmaya» kalkıştığı o değişim değerini de birlikte var sayıyor» der. Ancak Marx; Proudhon'un «işbölümünü bilinen olarak ele alıp, kendisi için her zaman bir bilinmeyen olarak kalan değişim-değerini açıklamayı nasıl becerebildiğine» şaşılması gerektiğine işaret eder. (a.g.y., sf. 34)

«Adalet üzerine» adlı incelemesinde «mutluluğu, özellikle gereğinden fazla uzmanlaşma gerektiren emeğin koşullarını tehlikeye soktugunu» varsaydığı içindir ki; «madem ki özgürlük ve eşitlik aynı anda gerçekleşiyor, öyle ise bundan böyle bireyleri yepyeni bir tarzda eğitmek ve her bireye; bir yerine birden fazla mesleği birden öğretmek gerekmektedir» der. (C. III, 6. inceleme)

Proudhon, genellikle uzak bir gelecekte kahince sözedebiliyor. Buna karşılık, ivedi çözümlerle ilgili olarak, ister kendi kurduğu «değişim bankasına» bağladığı umutlar, ister III. Napolyon'a beslediği inanç sözkonusu olsun ön yargılarındaki o teolojik güvenin kaybolduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Yalnız Proudhon'un evrimci tarih anlayışını reddettiği anımsanırsa, buna şaşmamak gerekir.

Tarihin ve toplumsal maddi-manevi değerler bütünlüğünden habersiz olan Proudhon, pek güvenli bir tema ile «tarihi yalnız düşünceler yapar» diyebiliyor. (Adalet Üzerine, c. II, Sf. 471)

Proudhon, ilerlemeyi hukuk ve ahlâkla açıklamaya çalışır; onun gözünde ilerleme, «hukuktan kaynaklanan hareket» sayesinde adaletin giderek belirlenen zaferidir.

Şunları der bu konuda;

«Sözleşmenin içerdiği kimselerin sayısı ve sözleşmenin düzenlediği çıkarların çoğalmasından dolayı iyilik iyiliğe eklenmekte, adaletin egemenliği gittikçe yayılmakta, bunların sonucunda da zorunlu olarak ilerleme meydana gelmektedir.» (C. III, Sf. 514)

Yeni şeyler söylemek konusunda pek iddialı olduğunu sanan Proudhon, girdiği ekonomik labirentler içinde «çok fantezi» sonuçlar bulacağını sanarken, yeniden başladığı noktadaki kendi varsayımlarına dönünce apışıp kalır. Proudhon, değişim-değeri ile kıtlığı, kullanım-değeri ile bolluğu eşitledikten sonra; kıtlığın ve değişim-değerinin içinde kullanım değeri; bolluğun ve kullanım-değerinin içinde de değişim-değerini bulmaya çalışır. Ne ki, bu kördöğüşünün içinden gene yenik çıkan

Proudhon; o inatçı «inanmaya» sarılarak «hesaplanamayacak ölçüde bir yüksek değer» diye yeni bir buluşla durumu kurtamaya çalışır.

Proudhon; kullanım-değerini arz'a, değişim-değerini de talep'e eşitleyerek, ekonomik bir «anti-tez» olduğuna iyice kendisini inandırdığı yeni yeni deyimleri de eklemeyi ihmal etmez. Örneğin ;değişim-değeri yerine «**sanai değer**»i, kullanım-değeri yerine «**yararlılık**»ı koyarak, savaş alanını değiştirir. Ancak Proudhon hep bulmakla yetiniyor; oysa çözüm için ne yapılması gerektiği konusunda suskundur, ve o, çelişkilerin «bitimsizliği» ilkesine uygun olarak, düşünsel alanda bunun kanıtlarını vermekle meşguldür. Anti-tez'ini geliştirirken, dönüp dolaşıp gene o mutad «**özgürlük**»ün kapısını çalmakta buluyor çareyi; ve her şeye neden olarak insanoğlunun «**özgür iradesini**» gösteriyor. Ama, ne «özgür irade»nin kaldırılmasına ve ne de bu çelişki yumağının içinden nasıl çıkılacağına dair tek söz etmiyor. Hiç bir konuda çıkış kapısı bulamayan Proudhon'un, konu değiştirmek konusundaki ustalıklarına bir başka örnek daha;

«Kanıtlanmıştır ki, kullanım-değeri ile, değişim-değeri arasındaki karşılığa yol açan şey, insanoğlunun ÖZGÜR İRADESİDİR. Özgür irade varoldukça bu karşılık ortadan nasıl kaldırılabilir? Ve insanlığı feda etmeksizin özgür irade nasıl feda edilebilir?» (Fel. Sef., Sf. 42)

«İktisatçıların —Proudhon'a göre kendi dışındakiler— değerini ikili niteliğini açıklığa kavuşturdukları, ancak değerini ÇELİŞİK NİTELİĞİNE aynı kesinlikle değinemedikleri biçimindeki sözlerini duyunca Marx, onu (Proudhon'u) iktisatçılarla yüzleştirdiğinde her şeyin Proudhon'un söylediklerinin tersi olduğu ortaya çıkar. Marx bu konuda Proudhon'u iki tanınmış sima ile karşılaştırır; SİSMONDİ ve LAUDERDALE.

Gelirdeki azalmanın, üretimdeki artışa orantılı olduğunu savunan temel tezlerini, kullanım-değeri ile değişim-değerinin karşılığı üzerine oturtan SİSMONDİ'ye karşılık; LAUDERDALE, iki tür değer birbirine ters orantılı olduğunu söylüyordu.

Proudhon'a göre gereksinim duyduğumuz şeyler GEREKSİNME, değer verdiğimiz şeyler de DEĞERDIRLER. Gene ona göre, üretici aynı zamanda üretim araçlarının da sahibidir. Oysa üreticinin elindeki araçlar asla o «özgür iradeye» dayalı değildir. Bu araçların birçoğu dışarıdan edinilen ürünler olup, üretici dilediği miktarda üretmede bile «özgür» değildir.

Proudhon ÖZGÜR ALICI'YI, ÖZGÜR ÜRETİCİ'nin karşısına koyarak her iki unsura da metafizik nitelikler yakıştırır. Marx'ın da belirttiği üzere; ona, «**KANITLANMIŞTIR Kİ, KULLANIM-DEĞERİ İLE DEĞİŞİM-DEĞERİ ARASINDAKİ KARŞITLIĞA YOL AÇAN ŞEY, İNSANOĞLUNUN ÖZGÜR İRADESİDİR**» dedirten şey budur. (Fel. Sef. sf. 43)

Proudhon, toplumun üreticilerini ve tüketicilerini tek bireye (üreten ve tüketene) dek indirgeyen uç soyutlamalara yönelerek, ekonomik yaşama „kendi düş dünyasında iki kişinin —aynen böyle— mücadelesi olarak değerlendirir. Oysa, toplumsal pratiğin gösterdiği M. Proudhonun söylediklerinin taban tabana karşıtıdır. Mücadele iki kişi arasında değil, hem üreticilerin kendi aralarında ve hem de tüketicilerin kendi aralarındaki rekabetin sonucu, bu iki farklı kesimler arasında cereyan eder. Bu mücadelenin yalnızca bir parçası olan şey, pazarlanabilen değer de asıl nedeni olmaktadır.

Arz ve talebin «**ne bir fazla ne bir eksik bir üretim ilişkisi**» olduğunu belirten Marx'ın tersine, Proudhon, her türlü üretim ilişkisini «törenselleşmiş biçimler» diye tanımlamayı daha uygun bulur.

Proudhon, her şeyi kendisinin keşfettiği düşünceyi iyice kapıldığı içindir ki „altın ve para konusundaki söyledikleri de, daha öncekiler gibi hiçbir somut nedenselliğe dayanmıyor; aksine Proudhon'vari bir buluşa borçlu olduğumuz iki olgu gibi sunmakla mutluluğun doruğuna ulaşıyor. Ancak bu öz-tatmin alışkanlığı, Proudhon'u belki kötü niyetinden ötürü değil „ama saflığından ötürü içinden çıkılması güç bir dizi yanıtsız sorunun içine itiyor.

«**Altın ve gümüş, değerleri oluşturulmuş ilk metallerdir**» (1.69) derken; Proudhon, altın ve gümüşten meta olarak değil, para olarak söze eder. Parayı ve altını üretim ilişkilerinden ve tekabül etmesi zorunlu üretim tarzından kopuk ele aldığı için, «**oluşturuluş değerini**» ilk uygulamaları sayıyor. Ancak parayı böyle kendi başına ve üretim biçiminden koparmakla hiçbir sonuca varamayınca da —daha doğrusu sonuçsuzluğa varınca— bu kez parayı kendi hayal dünyasının ürünü olan bir ekonomik dizinin öngerekleri arasına koymakla, işin içinden sıyrıldığını sanıyor.

Proudhon'un bu konuda da yaptığı tek şey, her zamanki gibi bu «ender buluşları» hiçbir iktisatçının görüp sezmediğini söylemekten ibaret oluyor. Sorunlara çözüm getirmeyen Proudhon'un «mutlu kâşif» pozlarına bürünmekteki kararlılığı burada da devam ediyor.

«**Değerli madenlerin durumlarını, onların ayrıcalıklı durumlarını belirleyen ekonomik nedeni hiçbir iktisatçı ne görmüş, ne de anlamıştır.**» (1. Sf. 69)

Proudhon, altın ve gümüşün «değerleri ilk oluşan metaller» olduğunu kanıtlamaya çalışırken; padişahların, hükümdar ve kralların bu metalleri ele geçirmeye çalıştığını ve üzerlerine mühürlerini vurduklarını... örnek olarak gösterir. Proudhon'a göre ekonomi-politikada en yüce nedenler, hükümdarların kaprisleridir.

«Para» diyor Proudhon, «hükümdarlarca takdisten doğar; hükümdarlar altın ve gümüşü ele geçirirler ve onlara kendi mühürlerini vururlar.» (1. 69)

Görüldüğü gibi Proudhon, en küçük bir genel tarih bilgisi bile bulunmayan sıradan insanların bile üzerinde söz söyleyebileceği şeyleri, bir dizi karmaşık olgu haline getirmekle, tarihsel misyonunu yerine getirebildiğine inanıyor. Oysa az çok tarih bilgisi olanlar da bilir ki, ekonomik yasalara boyun eğenler hükümdarlardır; ve hükümdarlar ekonomik koşullara hiçbir yasa kabul ettirememişlerdir. Hükümdarların mühürleri, altın ve gümüşün değerini değil, ağırlığını gösterir. Proudhon'un sözünü ettiği değişmezlik, güvenilirlik yalnızca para standardı için geçerlidir. Değer konusunda bu iddia, ya da Proudhon'cu belirleme tek ipucu bile vermiyor. Proudhon altın ve gümüşün değerini hükümdarların özgül iradesine bağlamakla, olguları nasıl kendi süreçlerinden kopuk ele aldığıнын bariz bir örneğidir. Altın ve gümüş hükümdar ve imparatorların mührü sayesinde —ya da yüzüsuyu hürmetine— değil üretildiği için değer, ekonomik ilişkiler içinde de özel değer kazanan altın ve gümüş, hükümdarların (devletin) cazibe merkezleri haline gelmiş ve değerli oldukları için hükümdarların damgasını yemişlerdir. Demek oluyor ki, birtakım bireyler yerine, nedenleri bulmak için koskoca bir üretim tarihine eğilmek gerekiyor. Yoksa işin kolayını seçen Proudhon gibi, kişilerin özgül niyet ve iradeleri ile hiçbir yere varılamayacağı gün gibi ortadadır.

Başkalarını küçümseme —hatta çoğu kez yadsıma— edebiyatı ile zamanını boşa harcayan Proudhon, uygulamada onların da gerisine düştüğünü görünce, bu kez de her şeye lânet okuyor ve ekonomi-politiğe; bir ilâhi olguymuş gibi, neden böyle karmaşık, içinden çıkılmaz olduğuna şaşarak doğrudan saldırıyor. Nedense ilk bağlarından kopuk olgular icat etmenin kendisini ulaştırdığı tek net sonuç oluyor; ve işte samimiyetle ağızından kaçırdığı ve kendi dünyasını anlamlıca özetleyen sözler;

«Bu ekonomi-politik ne karışık işmiş» (1.72)

Artı-emek konusunun açıklamalarına girişte gene Proudhon'daki o bilgelik havasıyla yeniden karışılmak mümkün. Proudhon, artı-emekle ilgili olarak şunları söylüyor;

«İktisatçılar tarafından genellikle kabullenilen bir aksiyom da şöyledir. Her emek bir artı bırakmak zorundadır. Benim görüşüme göre bu önerme, evrensel ve mutlak olarak doğrudur; bu, oran yasanın sonucudur ve tüm ekonomi biliminin özeti olarak görülebilir. Ama iktisatçıların izniyle şu kadarını söyleyeyim ki, HER EMEĞİN BİR ARTI BIRAKMAK ZORUNDA OLDUĞU ilkesi, onların teorisine göre anlamsızdır ve herhangi bir kanıt gerektirmez.» (Fel. Sef., Sf. 94)

İktisatçıların —Proudhon'un dışındakileri— görüşlerindeki kanıtsızlığı kanıtlamak görevini üstlenen Proudhon, bunu başarmak için toplumu kişileterek, bir «kişi toplumu» biçimine dönüştürür. Çünkü Proudhon'un genel kategorilerle işi yoktur. Bu genel kategoriler içinde kendince seçeceği ya da var sayacağı bir özel unsur her şeyi açıklamaya yeter —ya da daha kolay yeter.— Toplumun bütünüyle analizi onun için güç bir iştir. Ekonomi-politiğin tarihine bakış açısı için de aynı şey sözkonusu; ancak biraz zor olanın, daha doğrusu ve harcanan enerjiyi boşa çıkarmayan sonuçları vereceğinden habersizdir Proudhon. O, kolay olanı, ya da kendince saptadığı düş ürünü olguları seçmekle çelişkiler zincirine yeni halkalar eklemekten öteye gidemiyor.

«Artı-emeğin bu ilkesi» diyor Proudhon, **«bireylere kendi yasalarının yararlarını bağışlayan toplumdaki kaynaklandığı için, yalnızca bundan ötürü, bireyler için gereklidir.»** (Fel. Sef., Sf. 95)

Proudhon'un, bu sözlerle toplumsal bireyin üretiminin, tecrit edilmiş bireyinkinden fazla olduğunu mu? Bir araya gelmiş bireylerin birbirlerinden kopuk bireylerinkini aşan bir üretim fazlasını mı kastettiği anlaşılmaz. Oysa durum şudur:

Toplu çalışma, bireysel çalışmanın hiçbir zaman başaramadığı ve başaramayacağı sonuçlar üretir. Çoğalma ile —insanların çoğalmasıyla— üretim eşdeğerde büyümmez. İnsanlığın birey olarak çoğalması, onun üretimdeki yoğunluğunun çok gerisinde kalır. Emeği aritmetik ve geometri ile ölçmeye kalkışmak mekanizm olur. Emeğin toplumsal değeri, birbirinden kopuk bireysel çabaların oranıyla asla hesaplanamaz.

Şimdi de Proudhon'un ekonomi-politikteki biricik buluşu **«oluşturulmuş değer»**e dönelim.

Marks'ın işaret ettiği gibi, **«Adam SMİTH'in işbölümünü keşfetmiş olması gibi, M. Proudhon da «oluşturulmuş değeri» keşfettiği iddiasındadır.»** (Fel. Sef., Sf. 46-7)

Proudhon için bu «hiç duyulmamış» diye sunulan şey, aslında öyle hiç de «duyulmamış» şey değil. Zaten ekonomi-politikte bulunuşu sözkonusu olan şeyden «duyulmamış şey» diye söz etmek mümkün müdür? Ama Proudhon bazı koşullarda övünme tonunu da hafifletmekle beraber, gene de en büyük aslan payının kendisine ait olduğunu açıklamaktan bir türlü vazgeçemiyor.

İşte bu konuda söyledikleri;

«Sentetik değer (ya da oluşturulmuş değer) düşüncesi Adam SMİTH tarafından kapalı bir biçimde fark edilmiştir. Ama Adam SMİTH de bu değer düşüncesi tümüyle sezgiye dayanır. Toplum artık alışkanlıklarını yalnızca sezgi gücüyle değiştirmiyor; toplum kararları ancak gerçekler üzerine dayandırılıyor. Bu çatışkı (antinomi) ortaya daha açık

ve seçik bir biçimde konmalıydı: J.B. SAY bunun başyorumcusu oldu.»
(Fel. Sef., Sf. 47)

Proudhon bu sözleriyle gelecek kuşakların kendisi hakkında neler düşüneceklerine aldırılmaz görünüyor. Çünkü, 1817'ye dek uzanan RİCARDO'cu sistem «metaların görelî değeri, yalnızca üretilmeleri için gerekli emek miktarına tekâbül eder» ilkesini koymuştu. Ayrıca RİCARDO'cu sistem, RESTORASYONDAN sonra da İngiltere'ye egemen olan ekolün de başıdır. Hiç kimse «gelecek kuşak buna ne der» diye soru soran Proudhon'un RİCARDO'yu tanımadığını söylemez. Çünkü, Proudhon ondan her fırsatta sözletmekte, sözlerini de onun —yani Ricardo'nun— düşüncelerini bir «SÜPRÜNTÜ» diye niteleyerek bitirmektedir. Ricardo'nun burjuva toplumu için geliştirdiği teoriyi, M. Proudhon'un «geleceğin devrimci teorisi» diye sunmasına şaşmamak gerek. Proudhon iyi bir savcı ama çok kötü bir yargıç olduğu içindir ki, sonuca bir türlü ulaşamaz ve hep o «bir yanı iyi bir yanı kötü» ikilemi arasında bocalayıp durur. Proudhon, var olanı yeniden bulmayı bir marifet olarak sunarken, çözüm konusuna girmeden «köşeyi dönmeye» çalışması onun bu konuda yeteneksiz ve beceriksiz olduğunu gösteriyor. Marx Proudhon'un «mantıkta değil ama, belagatta usta olduğunu» boşuna söylememiştir.

Proudhon'un iş zamanı ile ölçülen görelî değeri, onun arzuladığı gibi, proletarya'nın kurtuluşunu sağlayan bir «devrimci teori» olmak yerine, kaçınılmaz olarak proletarya'nın bu günkü sefaletini formüle etmektedir. Çünkü, değerin ölçüsü olarak iş zamanının alınması, varolan uzlaşmaz sınıfların uzlaşmaz karşıtlığı ve ürünün, onu dolaysız üreten emekçi ile birikmiş emeğin sahibi arasındaki eşitsiz dağılımla bağdaşmaz.

Proudhon, Ricardo'nun öğretisinden kaçırdığı «eşitlikçi» sonuçları bile yanlış bir temele dayandırmıştır. Proudhon, içinde cisimleşmiş emek miktarıyla ölçülen meta değerlerini, «EMEK-DEĞER» ile ölçülen meta değerleriyle karıştırır.

Proudhon, bir malın üretilmesi için gereken iş zamanı ölçüsü ile, emek-değeri ölçüsünü birbirine karıştırarak cisimleşmiş emek miktarını, işçiye yapılan ödemeyle, yani emek-değeriyle eşitler. İşte Proudhon'un üretim maliyeti ile ücretleri birbirine karıştırmasına neden olan şey budur.

Ricardo'cu öğretinin ütöpik bir yorumunu vermekten öte hiçbir iş yapmayan Proudhon, görelî-değer yerine «oransal değeri» hiç duyulmamış bir şeymişcesine sunmakla, kimseye nasip olmamış bir iş yaptığına kendisini inandırmaya çalışır. Onun yaptığı mevcut ekonomik teorileri restorasyona tabi tutmak ve ekonomi-politiğin temellerini, kendi mistik sistemini kurtarma pahasına feda etmekten ibarettir. Proudhon

nedenleri açıklamayı, sonuçla uğraşmak sanıyor ve yağmurlu bir havayı tanımlamak için, «herkesin eline bir şemsiye almasını» öğütlüyor.

İŞBÖLÜMÜ VE MAKİNE KONUSUNDA PROUDHON'UN GÖRÜŞLERİ:

Proudhon'a göre EKONOMİK EVRİMLER dizisini başlatan İŞBÖLÜMÜDÜR? Onun felsefesinde her şeyin bir iyi bir de kötü yanı olduğuna göre, ölümsüz bir yasa diye ilan ettiği işbölümünün iyi ve kötü yanlarını şöyle formüle eder;

«**Öz olarak işbölümü, koşullarda ve zekâda eşitliğin gerçekleşme biçimidir**» diyen Proudhon, işbölümünün kötü yanı ile ilgili olarak da şunları söyler; «**İşbölümü bizler için bir sefalet aracı haline gelmiştir.**» İyi ve kötü yanı böylece özetlendikten sonra, çözülmesi gereken sorunun, «**yararlı sonuçlarını alırken, bölünmenin sakıncalarını ortadan kaldıracak yeniden-bileşimi bulmak**» olduğunu son derece güvenli bir tonla açıklayarak işin içinden çıkıyor, ya da çıktığını sanır. (Felsefenin Sefaleti, s. 133)

İşbölümünün soyut ve basit bir kategori olarak ele alınışı ve özellikle de Proudhon'un işbölümünden değil de, hiçbir açıklamayı kolaylaştırmaması bir yana, her şeyi bin beter perişan eden «BÖL» sözcüğünden sakınca diye söz etmesi kendisini nereye götürmüştür? Ekonomik tarihi bilmeyişinin kanıtlayıcı alanlarına. Bir kez ekonomik tarih bu soyut ve kategorik sözcükle açıklanamayacak kadar zengin ve hareketli bir içeriğe sahiptir. Yalnız köylerle kentlerin bölünmesi, ilk işbölümünün gerçekleşmesi bile binlerce yıl gibi uzun bir zamana ancak sığabilmiştir. Sadece bu örnek bile Proudhon'un o yakıştırmaya «böl»ünden kalkarak ekonomik analizlerde tek adım ilerleyemeyeceğimizi göstermeye yeter.

Proudhon yanlışlar manzumesinin her ara başlığına birer tüy dikmeyi de ihmal etmemiştir. İşte işbölümü ile ilgili iktisatçılara değinen sözleri;

«**Adam SMİTH'den bu yana bütün iktisatçılar bölünme yasasının ÜSTÜNLÜKLERİNE ve SAKINCALARINA işaret etmişler, ama birincisi üzerinde ikincisinden, çok daha fazla durmuşlardır; çünkü bu onların iyimserlikleri için daha elverişliydi ve bu iktisatçılardan hiç biri, bir yasanın sakıncalarının neler olabileceği konusunda hiç kafa yormamışlardı, sonuçlarına dek büyük bir gayretle izleyen aynı ilke, nasıl olur da taban tabana karşıt sonuçlar verir? Adam SMİTH'den önce ya da sonra, hiç bir iktisatçı, ortada açıklanması gerekli bir sorun olduğunu sezmemiştir bile. SAY, işbölümü içerisinde iyiyi yaratan aynı nedenin, kötüyü de doğurduğunu görecektir kadar ileri gidebiliyor ancak.**» (Fel. Sef. Sf. 135)

«İşbölümü içerisinde iyiyi yaratan aynı nedenin kötüyü de doğurduğunu» gören ilk kişinin J. B. SAY olduğunu söyleyen Proudhon'a karşılık; Marx'ın bu konuda haklı olarak J. B. SAY'ı eleştiren LEMONTEY'i konuşturması, Proudhon'un neyi, niçin eleştirdiği bile bilmediğini açığa çıkarır. Ayrıca, Proudhon'un işbölümü ile ilgili olarak kendi dışındakileri «süprüntü» diye nitelendirme çabasının abesliği Adam SMITH'ten de önce bu konuda gerçekten doğru şeyler söyleyebilmiş A. FERGUSSON ve daha sonra da SİSMONDİ'nin tesbitleri irdelendiğinde tümüyle açığa çıkar.

Proudhon'un tarihi kıyaslamalı tarihtir. O, bu günün işçisiyle ortaçağın işçisini kıyaslarken, terazinin kefesini, ortaçağ tarihinden yana olanlara doğru eğiyor. İşbölümünün sakıncalarını söylüyor olduğunu iddia eden Proudhon'un, aslında yaptığı şey, bir tarihsel çağa tekabül eden işbölümü ile, bir başka tarihsel çağa ait işbölümünü karşı karşıya koymaktan ibarettir.

Sefaleti işbölümünün bir sonucu olarak varsaymakla, atelyeyi sefaletin diyalektik yadsıması olarak sunmak zorundadır. Atelyenin gelişmesi, ustabaşı, makine vb., vb... her şeyi ayrı ayrı ele aldıktan sonra Proudhon en nihayet işçinin sefaletini makinaya ve atelyeye yıkararak, bu metafizik saçmalıkları ayyuka çıkarıyor. Yalnız bu da değil. Bu kez çelişkileri türetmeyi bir yana bırakarak, kendi düşünce tarzına uygun düşebilecek bir atelyeyi yeni baştan kurmak için, yeni bir işbölümü tarihi kuramlarken, daha önce işbölümü konusunda söylediklerinin tamamını unutmak zorunda kalır.

Ne ki, Marx'ın da belirttiği gibi; «iş, elinin altındaki aletlere uygun olarak değişik biçimlerde örgütlenir, bölünür. Eldeğirmeni buharlı değirmenden ayrı bir işbölümü öngörür. Demek ki, sonradan özgül bir üretim aletine, makineye varmak için işe genel olarak işbölümü ile başlamayı arzulamak, tarihe şamar atmak demektir.» (Fel. Sef., Sf. 139)

Proudhon «işbölümü sayesinde makine ve atelyenin işçiye sefalet getirdiği» biçimindeki tezini, «makine veya atelye işçiye bir patron» vererek, işçiyi zanaatçı rütbesinden sıradan işçi rütbesine indirir» diyerek sürdürür. Ancak Proudhon'un unuttuğu bir şey var. O, tezini tüm tarihsel dönem için geçerli sayarken, «işin değişik parçalarının, herkese kendisini en uygun uzmanlaşmaya varma olanağı tanınarak birbirinden ayrılmasının» yalnızca rekabetin egemen olduğu modern sanayide var olduğunu düşünemiyor.

Proudhon, OTORİTE İLKESİ'ni de, işbölümü sonucu atelye veya makinenin topluma soktuğunu savunuyor. Böylece de makine veya atelyenin işçiyi eski haline (sefalet) getirdiği sonucuna varır. Proudhon bir atelye rejimi ile, toplumsal yaşamın tamamını bir birine karıştırmakla

diyalektik yeteneksizliğinin uç örneklerine bir yenisini daha ekler. Toplum otoritesinin bu biçimiyle girdiğini, tek bir atelyeyi örnek vererek kanıtlamış sayar kendisini. Oysa durum hiç de Proudhon'un iddia ettiği gibi değil. Modern atelyenin içindeki işbölümünün işverenin otoritesinin bu biçimiyle girdiğini, tek bir atelyeyi örnek vererek kanıtlamış sayar kendisini. Oysa durum hiç de Proudhon'un iddia ettiği gibi değil. Modern atelyenin içindeki işbölümünün işverenin otoritesiyle düzenlenmesine karşılık, Modern toplumla iş dağılımını ÖZGÜR REKABET dışında sağlayan ve düzenleyen hiçbir kural, hiç bir otorite yoktur. Ekonomik yasalar, tarihin hiç bir döneminde, herhangi bir yasa koyucu tarafından konulmamış, maddi üretim koşullarının doğurduğu sonuçlardır sadece. Toplumsal örgütlenmenin temellerini de bu insan iradesi dışında oluşan yasalar oluşturmaktadır. Atelye bu arada işbölümü açısından, toplum biçimleri içinde en az gelişendi ve denebilir ki; toplumsal işbölümü ne kadar az otoriteyle yapılırsa, atelye içindeki işbölümü o denli gelişir ve tek bir kişinin otoritesi altına girer. Bu nedenle atelyedeki otorite ile toplumdaki otorite, iş bölümü bakımından, farklı yönde gelişirler.

Otomasyonun devrimci niteliğini sezemeyen Proudhon, geriye doğru adım atarak; işçiye, bir metan herhangi bir parçası yerine periyodik olarak tamamını üretmesini öneriyor ve böylece de işçinin ürettiği metan bilincine daha fazla varacağını iddia ediyor. İşte Proudhon'un sentetik emek dediği şey budur.

«İYİ» VE «KÖTÜ» YANLARIYLA REKABET VE TEKEL:

Rekabetin iyi yanını «iş için rekabet, bölünme kadar önemlidir... Bu eşitliğin sağlanması için gereklidir» biçiminde formüle eden Proudhon, onun kötü yanının «ilke, kendi kendini yadsımasıdır. En kesin sonucu, ardından sürüklediklerini yok etmesi» olduğunu belirttikten sonra, çözülmesi gereken sorun konusunda da şöyle der:

«Uyum ilkesini aramak, ki bizzat özgürlükten daha üstün bir yasadan türetilmelidir.»

Bu belirlemelerden sonra farklı biçimde ilgili olarak özetlenen Proudhon'cu görüş şudur:

«Demek ki, burada rekabeti yok etmek diye bir sorun olamaz, bu özgürlüğü yok etmek kadar olanaksız bir şeydir; yapacağımız tek şey, onun dengesini, GÜVENLİĞİNİ de diyebilirim, bulmaktır.» (Fel. Sef., Sf. 151)

«Rekabetin yerine yarışmayı koymak isteyenlere karşı, rekabetin ölümsüz gerekliliğini» savunmakla işe başlayan Proudhon, daha sonra şöyle devam eder:

«...Aşk için kadın, muhteris için iktidar, cimri için altın, şair için antoloji ne ise, sınai yarışmanın hedefi de zorunlu olarak kârdır. Yarışma, rekabetin kendisinden başka bir şey değildir.» (Fel. Sef. 152)

Ne ki, yaşanan gerçekler Proudhon'u yalanlıyor. Rekabetin sınai yarışma değil, ticari yarışma olması ve sınai yarışmanın ilk hedefinin KÂR değil, ürün olması gibi vb., vb...

Proudhon varsayım, doğrulama ve yadsıma yerine, rekabetin gerekliliğini bir kategori olarak ölümsüzlüğü kanıtlamak için o otantik buyrultusuyla tirada devam eder;

«1847 ocağının birinci gününden sonra» diyor Proudhon, «herkese iş ve ücret verileceğini emredin; sanayideki yüksek gerilim, yerini derhal büyük bir gevşemeye bırakacaktır» (Fel. Sef. Sf. 153)

Tüm yaşam biçimlerinin değişmesini sağlamaksızın, bir kral buyrultusuyla işi ve ücreti alkoyarak, rekabetin kaldırılabilceğini düşünmek, mistik bir saçmalaktır. İradeyi objektiviteye, soyut «özgürlük»ü maddi üretim ilişkilerinin kaçınılmaz sonuçlarına egemen kılma çabasıdır.

Proudhon rekabetin ölümsüzlüğüne ilişkin belirlemelerini sıraladıktan sonra, kötü ve habis yanlarını da aynı deha ile açığa çıkarır.

Proudhon'a göre rekabet; sefaletin, içsavaşın ve her türlü bireysel ve ailevi problemin ana kaynağıdır. Ahlâksızlığın, kamu vicdanını yozlaştırmanın, özgür, dürüst ticareti yok etmenin, kısacası düş kırıklıklarının anasıdır rekabet. Rekabetin, üretici güçlerin gelişmesini sağladığı oranda, burjuva ilişkilerini çözücü niteliği Proudhon'u hiç mi hiç ilgilendirmez. O kötülükleri sayarken, kötü olanın toplum adına yararlı olanı da aynı kategoriye sokmakla tüm bir ekonomi-politiği sfenks bilmesesine çevirir.

Marx'a «M. Proudhon'a göre kanın dolaşımı, Harvey'in teorisinin bir sonucu olsa gerekir» (Fel. S. s. 156) dedirten, Proudhon'un şu pek ilginç sözleridir; «Bir ekonomik durum veya evre olarak rekabet, kökeni bakımından düşünüldüğünde, genel masrafların azaltılması teorisinin... zorunlu sonucudur.» (1.235)

Proudhon'da, tekel konusunda da herkesin bildiği genel bir şeyi yinelemekten —ama eksik yinelemekten— öteye hiç bir şey yok. Öyle ki; modern tekelin rekabet tarafından yaratılmadığını şimdiye dek hiç kimse söylememiştir. Ancak rekabetin, feodal tekel tarafından yaratıldığı sonucu, Proudhon'ca kapalı ve açıklanamaz kalıyor. O halde, başlangıçta tekelin karşıtı olan rekabet, modern tekele, yani gerçek senteze ulaşır. Oysa Proudhon için tekel, rekabetin karşıtıdır; ve modern tekel de yalnızca basit bir anti-tezden ibaret oluyor. «Demek ki», diyor Marx, «modern tekel, yani burjuva tekel, sentetik tekeldir; yadsımanın

yadsıması, karşıtların birliğidir. Saf, normal, akli durumdaki tekeldir.» (Fel. Sef., Sf. 157)

Proudhon, tekel iyi bir şeydir diyor; çünkü, ekonomik bir kategoridir. Rekabet de iyi bir şeydir; o da ekonomik bir kategoridir. İyi olmayan her ikisinin gerçekliğidir, birbirlerini yiyip bitiriyor olmalarıdır. Peki ne yapmalı? Bu konuda Proudhon'un söyleyeceği söz yok. Proudhon'dan ses çıkmadığı zaman tek çıkar yol, tanrının kapısını çalmak.

Proudhon rekabet ve tekeli bir birinden soyutlanmış apayrı iki kategori olarak ele aldığı içindir ki, bir türü bu iki kategorinin birbirlerinin türevi olduğu gerçeğini kavrayamaz. O habire basit bir gerçeği yakalayamamaktaki beceriksizliğini, kendi ürünü olan ne idüğü belirsiz çelişkilerle örtme çabasındadır.

Basit olan nedir? Gerçek yaşama bakıldığında, rekabet ve tekelin arasındaki uzlaşmaz karşıtlıkla birlikte, her ikisinin sentezinin de görüleceğidir. Bu diyalektik bir yasadır. Rekabetçilerden tekeller oluşur ve rekabetçilerin bizzat kendileri tekeller olurlar. Bu genelde toplumsal, özelde ekonomik bir harekettir. Ve bu hareketin sentezi öyle bir karakterdedir ki; tekel, ancak sürekli rekabet içinde bulunarak varlığını sürdürebilir.

PROUDHON, GERÇEKLERİ «ESRAR» HALİNE GETİRİYOR

«Mülkiyeti, sanki bağımsız bir ilişki, ayrı bir kategori, soyut ve ölümsüz bir düşünceymiş gibi tanımlamak, metafiziğin ya da hukukun kurtuluşundan başka bir şey olamaz» (Fel. Sef. Sf., 161) diyen Marx'a karşılık; Proudhon, **«Mülkiyet olarak rant'ın kökeni, deyiş yerindeyse, ekonomi-dışıdır. Zenginlik üretimi ile ancak çok uzaktan bağlantılı olan psikolojik ve ahlaki düşüncelere dayanır.»** diyor. (Fel. Sef. Sf., 162)

Eğer Proudhon'un sözlerine inanmak gerekirse, üretim sürecinin kendisi ile, üretim aletlerinin dağılımı arasındaki ilişkinin bir giz ya da mistik bir gücün etkisiyle oluşumu söz konusu olacaktır ki; tüm bir ekonomik tarih sürecinin objektif birikimlerini yadsımaksızın böyle bir sonuca ancak Proudhon'cu bir mantıkla ulaşılabilir.

Mülkiyetin gerçek nedenlerini bulamamakta, kendi tarihsel görüş kılığını, bu mutlak üretim ilişkileri içerisinde oluşan gerçeği, insan aklının asla çözemeyeceği psikolojik etkenlere bağlayarak örtmeye çalışan Proudhon; bırakınız mülkiyeti ya da toprak rantını açıklamayı, burjuva iktisatçılarının bulgularını dahi esrar perdeleriyle açıklanmaz hale getirerek, deyim yerindeyse berbat ediyor.

Proudhon; **«tarımsal ürün fiyatlarının, sermaye üzerinden elde edilen olağan kârı ve faizi de içeren üretim maliyetini aşan fazlalığın, ran-**

tın ölçüsünü vereceğini» söyleyen RİCARDO'yu da aşıyor ve toprak sahipliğini «makinalarla gelen tanrı» gibi işe karıştırıp, rant alıcısının elinden üretim maliyeti dışındaki tüm üretim fazlasını ele geçirmesini sağlıyor.

Proudhon, Ricardo'nun bu konudaki öğretisini mistik ve alegorik sözlerle süsleyerek aynen piyasaya sürmekten öteye bir şey yapmıyor; üstelik de sorunu objektiviteden boşaltıp, tanrısal bir takdir-i ilâhi derekesine indiriyor.

Proudhon'un, toprağın ölümsüz ve tükenmez değerler gizleyen bir sermaye olduğuna ilişkin iddiaları da, toprağa yakıştırdığı tanrısal özelliklerin bir ürünü olsa gerek. Oysa, sermaye olarak toprak tüm diğer sermayeler gibi asla tükenmez ve değişmez değildir. Rant, toprağın şu veya bu özelliklerinin değil, tamamen toplumsal faaliyetler toplamının bir sonucudur. Öte yandan toprağın sermaye olarak temsilcisi toprak beyi değil, işletmecidir. Ve toprağın sermaye olarak ürettiği gelir, rant değil, faiz ve sınai kâdır.

Proudhon'un sıraladığı bu çok basit ve hiç bir gerçek olguyla ilişkisi bulunmayan toprak ve rantla ilgili ifadeler; doğal koşulları, jeo-politik özellikleri, değişen sermayenin uygulanışındaki özgül durumları ve en önemlisi, kimyasal etkilerin topraktaki verimlilik üzerinde yaptığı derin etkiyi bir çırpıda silip süpürüyor.

GREV VE İŞÇİ DAYANIŞMALARINA DÜŞMANLIK, ANARŞİZMİN BİR DİĞER ÖZELLİĞİDİR

FİYATLARDA GENEL BİR ARTIŞTAN sözeden Proudhon, bu artışın, ücretlerin genel artışıyla eşgüdümlü yürüdüğünü savunarak, terimlerdeki değişikliğin, üretim ilişkilerindeki değişiklik olduğu yanılgısına düşer. Proudhon, sorunu daha da ileriye götürerek, «**ücretlerde bir artış getiren grevlerin fiyatlarda genel bir yükselme ile, hatta bir kıtlık ile sonuçlandığını**» (Fel. Sef. Sf. 176) söyler.

Proudhon işçilerin grev ve dayanışmaları konusunda gene o «ah-lâk» ve «ekonomik eğitim» kavramlarının kapısını çalarak; maşinizmin grev ve dayanışmadan arızı olarak uzaklaştırdığı işçilere, bu duruma düştüklerinden ötürü bir de «afetin» çekiyor. —Bu arada işçilerin bu durumuna— yani grev ve dayanışmadan geçici uzaklaşmalarına yalnız maşinizmin değil, İngiltere'deki iki yıllık bolluğun da neden olduğunu belirtmek yerinde olur.

Proudhon, «kıtlığın geleceği» endişesiyle işçi grev ve dayanışmalarını yasaklamaktadır. O kendi dokunulmaz görüşlerini kanıtlamak üzere, tarihin tekerleğini tersine çevirmeye çalışıyor. Yani, «ücretlerde bir

artışın, ürün fiyatlarındaki artışla eşdeğer olduğu» varsayımını geçerli kılmak için, grev ve dayanışma içindeki işçileri «ahlâksızlık» ve «ekonomik eğitimsizlik»le suçluyor.

«İşçilerin grev ve dayanışmalarının yalnızca bir yasal suç değil, aynı zamanda ekonomik sistemin ve kusurlu düzenin zorlamalarına da aykırıdır» diyen Proudhon, işçilerin birey olarak ellerini kullanmalarına «evet» ama, birleşik eylemlerde «tekel» oluşturmalarına «hayır» diyor.

Proudhon, işçilerin grev ve dayanışmalarını kınamakla, kurulu düzenin iktisatçılarıyla —yani burjuva iktisatçılarla— birleşiyor. Bu konuda Proudhon ile Ovenciler ve Furiye'ciler arasındaki nüans farkı şudur;

Burjuva iktisatçılar, işçilere; dayanışmanın «zararlarını» telkin ederken, her dayanışmanın ekonomik ilerlemeye engel olduğu, ihracatçıların daha fazla mal sağlayamamalarına neden teşkil ettiği ve özellikle de makinelerin daha çok istilaya uğraması sonucu, işçilerin daha düşük ücret kabullenmelerini zorunlu kıldığı noktasından hareket ediyorlar. En önemlisi, işçilerin grev ve dayanışma ile ücretlerini arttırmak istemelerinin «saçma» ve «tehlikeli» olduğunu söylüyorlar.

Küçük-burjuva sosyalistleri ise, dayanışmakla işçilerin hiç bir şey elde edemeyeceklerini, ayrıca, koparacakları artışın, kendi örgütlenme giderlerini karşılamak için de yıllar alacağını belirtiyorlar. İşçiler eskiden olduğu gibi işçi, patronlar da gene patron olarak kalmalıdır. Bunun için dayanışma da yok, politika da. Her dayanışmanın aynı zamanda politik bir hareket olduğunu sezen küçük-burjuvalar, işçiye dolaysız olarak politikayı da yasaklamış oluyorlar.

DIYALEKTİK DÜŞMANLIK, METAFİZİK TUTKU:

Tarihe bakış açısıyla Proudhon «saf akıl»cı yöntemle Hegel'in diyalektiğini ve Hegel'in soyutlamalarını «idelerini» bir sistem haline getirdiği için övünüyor. O, tarihsel olayların tamamını değil, yalnızca birisini ele alıp, tüm bir tarihsel dönemi bu tek ve kendince seçtiği ilişki ile açıklamaya çalışıyor. Bu kısır döngü içinde böcalarken, aslında uğraştığı ilişki ile yaşıt olan tüm diğer ilişkileri karşısında görünce kendisinin yeni keşfetmiş olduğu ilişkiler sanıp, onlara bebek muamelesi yapıyor.

Proudhon, metaların, insanların aralarındaki belirli üretim ilişkileri sonucu üretildiklerini kavriyor ama, onun göremediği, toplumsal ilişkilerin tıpkı metalar gibi insanlarca üretildiği ve toplumsal ilişkilerin üretici güçlere sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeğidir.

Proudhon ekonomik kategorileri incelerken iki şeyi, tez, anti-tez'i görüyor; ancak, üçüncüyü görmemekle de, kendi «çelişkiler» sistematizinin sonu bir türlü gelmiyor. Ekonomik kategorilerden her birinin bir

diğerinin türevi olduğunu sanan Proudhon, bu tez, anti-tez konusunda da pek başarıya ulaşamadığını her defasında gösterir. O önce var olan toplumu yok ediyor, sonra da kendi kafasında düşlediği bir toplum oluşturup ,bazı olguları bu garip kuramsı topluma monte etmeyi daha uygun buluyor. Sonuçta a-simetrik bir görüntüyle de karşılaşınca dehşete kapılıyor, bu yenilginin acısını unutmak için de her şeyi «tanrının» o soyut karar ve iradesine terkediyor.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Proudhon'un ekonomik kategorilerinin iki yanı vardır. O, ekonomik kategorilere 4/4'lük bir küçük-burjuva gibi bakmasını tam olarak başarmıştır.

Bir ekonomik kategorinin çelişkileri Proudhon'a göre, «iyi yan ve kötü yan», «yararlar ve sakıncalardır». Bu çelişkilerden sıyrılmanın yolu da, kötüyü ayıklayıp, iyiyi alıkoymak. Bu nefis mantık hangi ekonomik kategoriye uygulanırsa uygulansın, tarihsel nefreti içeren cümle kategorileri yok etmek yerine onların sürekliliğini sağlamak demek anlamına geliyor! Öyle ki, kölelik, feodalizm, kapitalizm ve bunların içerdiği ekonomik kategoriler, Proudhon'a göre ıslâh edilmeli ama, asla ortadan kaldırılmamalıdır. Çünkü, iyi yanları Proudhon'un terazisinde daha ağır basmaktadır.

Köleci toplumla üretimin vazgeçilmez koşulu olarak köleyi gören Proudhon, köleliğin bu haliyle mutlak var olması gerektiğine inanır. Yoksa, kölelik olmaksızın kıtalar nasıl varolabilirdi?

Proudhon'un diyalektik hareketi, iyi ile kötü arasındaki doğmatik ayırmadır. Yani, o, iyi lâf etmenin dışında, diyalektiği kavrayamamıştır.

«Bütün bu düşünceler» diyor Proudhon, «mutlak akılda... eşit ölçüde basit ve gereklidirler... Gerçekte bilgiye, ancak düşüncelerimizi BİR TÜR BASAMAKLAŞTIRMAKLA ulaşıyoruz. Ama gerçeğin kendisini, bu diyalektik simgelerden bağımsızdır ve zihinlerimizin birleşmelerinden arınmıştır.» (Fel. Sef. Sf. 119)

Proudhon koskoca bir EKONOMİK ÇELİŞKİLER SİSTEMİ'nde bundan daha doğru birşey söylememiştir. En nihayèt, çelişkileri «saf aklın» çemberinden kurtarmada kullanılması gereken diyalektik araçlarının kullanılmaması, Proudhon'a —belki de farkında olmadan— bu ekonomik kategorileri tahlildeki metafizik yöntemin içinde olduğu gerçeğini zorla söyletmiştir.

Proudhon, ne ekonomik kategorilerin tarih içindeki gerçek sıralanmalarını ve ne de düşüncede var olan tarihi veremiyor; onun verdiği tarih, salt kendi çelişkilerinin toplamı olan tarihten başkası değil.

Diyalektik hareket içinde düşüncelerin farklılaşmalarını söylemekle Proudhon, hareketin hem nedenlerini ve hem de sonuçlarını ortadan kaldırmıştır. Böylece de o, bizzat kendi suçunu ve beceriksizliğini

tarihin kendisine yıkıyor. Onun için hareket halinde olan ve kendisini de harekete geçiren yalnızca kendinin de bir türlü içinden çıkamadığı «çelişkileri»dir. En önemlisi, herhangi bir ekonomik kategoriye açıklamaya çalışırken, ekonomik kategorinin inkârını da beraber getiriyor. Öyle ki, «**üretimi açıklarken, herhangi bir şeyin üretilip üretilmeyeceğinden kuşkuya kapılıyor**» (K. Marx, Fel. Sef., Sf. 122)

Bir formüller adamı olan Proudhon için artık tarih yoktur, düşünce sıralaması diye bir şey de yoktur. Ortada kala kala kendi kitabı vardır ve Proudhon için tarih de bu kitaptır.

Proudhon'un bir dizi sözcükle süsleyip piyasaya sürdüğü akıl, kendi aklından başkası değil. Aklın herhangi bir gerçeği yaratamadığı, ancak gerçekleri ortaya çıkardığına bakılınca, Proudhon bunu da becerememiş ve kendi bireysel aklı, eleştiri yönelttiği ve çoğu kez küçümseyerek «süprüntü» diye niteleyip «mahkûm ettiği» tüm diğer iktisatçıların aklından da geri ve yeteneksiz kalmıştır.

Proudhon'un varsaydığı «kışı-toplum» aklı, kendi ağızıyla insanlığın önüne koyduğu amaç, iyiden başka hiçbirşey kalmayacak biçimde kötüyü tasfiye etmektir. Ona göre, iyi en yüce mutluluk, en gerçek eşitlik. Proudhon tüm ilkelerin çözümünün sentezi olarak tek hedef göstermektedir, o da EŞİTLİKTİR. Proudhon'un ideali, tek kuruntusu EŞİTLİK olduğu içindir ki, tüm ekonomik ilişkilerin bu eşitlik için var olduğu, ancak zaman içinde eşitliğe yönelik tehlikeler haline geldiği sonucuna varıyor. Proudhon'un bu uydurmaları gerçek tarihle uzlaşmayınca, ortada bir çelişkinin olduğunu sanıyor. Oysa tek çelişki, Proudhon'un değişmez düşünceleri «saf aklı», «bitimsiz çelişkileri» ile, gerçek hareket arasıdır. Yani uyanmayan, onun kendisiyle tarihin gerçeğidir.

«Tanrı», «tanrısal amaç» diye tuntuaraklı ama hiç bir şey ifade etmeyen —daha doğrusu somut hiçbir şey ifade etmeyen— sözlerle işlerin içinden çıkılamayacağını, sayın Proudhon'un kendisi de pekala biliyordu. Ve bildiği içindir ki, sözü evirip çevirip bu mistik kapıya dayıyor. O tanrıya atfettiği yüce görevlerle, tanrının ekonomik sorunların tümünü, Proudhon'un kendisinden daha iyi çözümleyebileceğini de ortaya koymuş bulunuyor! Bu, idealizmin tarihi kullanmak için, tarih boyunca kullanıldığı pek esrarlı bir sözcüktür. Bu sözcüğün Proudhon'un ağızında sentez haline gelmesi, onun hareket noktasını çok iyi belgelemektedir.

Proudhon'un tanrı ile, tanrısal amaçla bu kadar sıkı fıkı olması, onun bir filozoftan çok, bir papaz olduğuna işarettir. O, «eşitlik»e giden yolda ekonomi havarisi kesilirken; aslında, katolikliğin propagandasını yapmaktadır.

Proudhon bu haliyle formüller arayışı içinde yoluna devam eden

geri zekâlı bir matematikçidir aynı zamanda. O hem ekonomi-politiği ve hem de komünizmi eleştirmiş olmakla övünüyor. Hiçbir zaman bir işçi sınıfı sosyalisti olamayan Proudhon, eleştirdiklerinin her zaman gerisinde kalmaktan da kurtulamamıştır. Öyle ki, onun görüş ufku, bir burjuva görüş ufkunun ötesine geçememiş ve geçecek cesareti kendinde bulamamıştır.

Marx'ın da dediği gibi; Proudhon, «sentez olmayı arzular, oysa bileşik bir yanılığdan ibarettir.

Bilim adamı olarak, burjuvaların ve proleterlerin üstünden süzülerek uçmayı arzular; oysa, sermayeyle emek, ekonomi-politikle komünizm arasında ileri geri fırlatılıp duran küçük-burjuvadır yalnızca.» (Fel. Sef., Sf. 132)

MARX'IN PROUDHON'A ELEŞTİRİLERİ:

Marx, Proudhon'un «Sefaletin Felsefesi» adlı kitabına yönelik yazdığı eleştirel yapıtta —Felsefenin Sefaleti'nde— daha başlarken şöyle diyordu:

«M. Proudhon'un garip bir biçimde Avrupa'da yanlış anlaşılma bahtsızlığı var. Fransa'da iyi bir Alman filozofu diye itibar gördüğünden, kötü bir iktisatçı olmaya hak kazanmıştır. Almanya'da ise, en yetenekli Fransız iktisatçılarından biri olarak itibar gördüğünden, kötü bir filozof olmaya hak kazanmıştır. Biz, aynı zamanda hem Alman ve hem de iktisatçı olduğumuzdan, bu ikili hatayı protesto etmek istiyoruz.» (Fel. Sef., Sf. 2)

Marx, Proudhon'un ikili hatasına yönelttiği protestosuna, Proudhon'un «olguların çözümü için gerekli en temel bilgilerden yoksun bulunduğunu» vurgulayarak başlar.

Sefaletin Felsefesi'ni «şekilsiz ve gösterişli» diye niteleyen Marx; bu kitabın, bir ekonomik incelemeden çok, Proudhon'un çelişkilerinin bir bileşkesi olduğunu söyler. Proudhon'un «ekonomi-politiğin yanlış bir eleştirisini yapması, saçma bir felsefi teoriye sahip bulunmasından ötürü değildir» (a.g.y., Sf. 188) o, günün toplumsal sistemini, sonuçlarının doğal sıralanması içinde kavrayamadığı için saçma bir felsefi teoriye varmıştır.

Proudhon, tanrıdan, evrensel akıldan, hiçbir zaman yanılmayan ve insanlığın kişisel olmayan aklından sözederken, kurduğu bilimceenin anahtarını gene kendisi veriyor. Proudhon için tarihte bir dizi toplumsal gelişme var. Ancak, insanların yaptıklarından habersiz olduklarını ve kendi hareketlerinde yanıldıklarını söylemektedir. Ona göre gelişme yalnız bireysel olmaktan öte, ayrı ve bağımsız görünmektedir. İşte bu

olguları açıklayamadığı içindir ki, bir evrensel akıl keşfediyor —ya da icat ediyor— ve kendi kendisini açıkladığı gerekçesiyle bu evrensel aklın himayesine sığınıyor.

Proudhon yalnızca insanlığın tarihsel gelişimi konusundaki bilgisizliğini itiraf etmekle kalmıyor; o, aynı zamanda ekonomik gelişimi kavrama yeteneğinden yoksun bulunduğunu, üstü kapalı bir biçimde de olsa kabulleniyor.

«Biçimi ne olursa olsun, toplumun, insanların karşılıklı eylemlerinin bir ürünü» olduğunu belirten Marx, insanların herhangi bir toplum biçimini seçmeden özgür olmadıklarına işaret eder. **«İnsanın»** der Marx **«üretici güçlerinin belirli bir gelişme aşamasını alırsanız, belirli bir ticaret ve tüketim biçimi elde edersiniz. Üretimde, ticaretle ve tüketimde belirli gelişme aşamaları alırsanız, buna tekâbül eden bir aile, zümreler veya sınıflar örgütü, tek sözcükle buna tekâbül eden uygar toplumu elde edersiniz. Belirli bir uygar toplumu alırsanız, uygar toplumun yalnızca resmi ifadesi olan belirli politik koşullar elde edersiniz.»** (a.g.y., Sf. 189) Proudhon devletten topluma seslenmeyi daha kolay bulduğu için, bu tarihsel ekonomik sıralamayı bir türlü kavrayamıyor.

İnsanlar nasıl ki belirli bir toplum biçimini seçmekte özgür değildirler; diledikleri üretici güçleri seçmek özgürlüğüne de sahip değildirler. Her yeni kategori, daha önceki toplumsal faaliyetlerin bir ürünüdür. Üretici güçler pratik insan enerjisinin, içinde buldukları durumun daha önceki edinilmiş üretici güçler ve insanların asla kendilerinin yaratmadıkları, kendilerinden önceki kuşakların toplumsal biçimi ile koşullandırılmış sonuçlardır. Bu haliyle toplumsal tarih, kopuktan kurtularak bir tutarlılık bulur. Bu sıralama ekletik olmayıp, birbirinin nedenini ve sonucunu içeren tüm bir hareketin zorunlu sonucudur.

Marx, Proudhon için, **«...düşünceler ile şeyleri birbirine karıştırıyor»** der. İnsanlar kazanımlarından asla vazgeçmezler. Ama bu belirli üretici güçler düzeyine tekâbül eden toplum biçiminin değişmeyeceği anlamına da gelmez; aksine, varılan sonuçları alabildiğine insanın kendi yararına kullanabilmesi, gelişen üretici güçlere denk düşen yeni toplum biçimlerine ulaşmaya bağlıdır. Bu değişimi sağlamak yolunda insanlık, içinde bulunduğu koşullar aracılığıyla zorlanır. Deyim yerindeyse, dilediği toplum biçimini seçmekte özgür olmayan insanlık, ulaştığı toplum biçiminde duraksamaya zorlanmaya da asla gelmez. Maddi yaşamın belirlediği bu gelişim, gene insan faaliyetleriyle, ama insan iradesi dışında ve ondan bağımsız oluşan objektif bir olaydır.

İnsanların içinde üretim, tüketim ve dağıtım yaptıkları tüm ekonomik biçimler, tarihsel olup geçicidirler. Yeni üretici yetenek ve özellik-

lerin kazanılmasıyla üretimleri ve bu üretim biçimlerine denk düşen tüm üretim ilişkilerini gene kendileri değiştirirler.

Proudhon'un geçmiş tarihten sözetmek ihtiyacını duymadığını, çünkü onun tarihinin, yaşamın boyutları içinde zaman ve mekândan yoksun bulunduğunu belirten Marx, eleştirisini şöyle sürdürür: «**M. Proudhon'un anlayamadığı ve hele hiç göremediği işte budur. M. Proudhon, tarihin gerçek hareketini izleme yeteneğinden yoksun olduğundan diyalektik olduğunu küstahça iddia eden bir hayalet yaratıyor.**» (Fel. Sef., Sf. 190)

Marx; Proudhon'un tarihinin insanlığın tarihi değil, düşüncelerin tarihi, kutsal ve Hegel'ci süprüntü tarih olduğunu belirterek, Proudhon'un insanı kendi kendine yeten bir varlık olarak görmediğini, «**onun —Proudhon'un— bakış açısından insan, düşüncesinin, ya da ölümsüz us'un kendisini ortaya koymak için kullandığı aletten ibaret**» olduğunu söyler. (a.g.y., Sf. 191)

Proudhon için çok basit bir şey olan işbölümü, aynı zamanda ölümsüz aklın evrimler dizisinin de tek nedenidir. Proudhon baştan sona değişmeyen tek bir üretim biçiminden sözetmekle, tarihsel gelişim içindeki işbölümünün vardıgı ve gerçek olarak da değiştirdiği üretim biçimlerinden tamamen habersiz olduğunu bir kez daha ortaya koyuyor.

Makineyi işbölümünün bir türevi sayan Proudhon, aynı zamanda onu kötülükleri içeren bir sonuç olarak görmektedir. Proudhon, işbölümü ile makine arasındaki bağa mistik bir formasyon yakıştırarak, bu bağın bilincine insan aklının varamayacağını söylüyor. Oysa her işbölümünün kendine has üretim aletleri olduğunu, Proudhon'dan başka tüm «laik iktisatçılar» görebilmiştir. Her şeyde olduğu gibi makinanın kökenini kavrayamayan Proudhon, gelişimini de hiç kavrayamamıştır.

Makinanın üretim sürecine girişi, koşullar gereği her yerde elbette aynı nedene dayanmıyor. Örneğin; İngiltere'de makinanın gündeme gelmesi, işverenlerle işçilerin arasındaki tükenmez savaşların sonucudur. Oysa Batı Avrupa, makinayı, kendi pazarına egemen olabilmek ve dünya pazarlarındaki rekabete ayak uydurmak için icat etmiştir. Kuzey Amerika'da ise durum daha farklıdır. Makina hem rekabetin, hem el emeğinin kıt oluşunun ve hem de nüfus ile sınıai gereksinmeler arasındaki oransızlıkların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu olgulardan sonra REKABET hayaletini bir üçüncü evrim diye yutturmaya çalışmakla; Proudhon'un nasıl bir akılsızlık gösterisinde bulunduğu daha iyi anlaşılıyor mu?

Makinanın uygulanması ile, ondan yararlanma farklı şeylerdir. Makinanın üretim faaliyeti içindeki uygulanış biçimi bir üretim ilişkisidir. Onun —makinanın— bu ikili karakteri, makinanın makina olarak nite-

liğini asla değiştirmez. Marx'ın da belirttiği gibi; «ister bir adamı yaratmak için ,isterse onun yaralarını sarmak için kullanıyor olsun, barut aynı baruttur.» (a.g.y., Sf., 193)

Proudhon'un sistemindeki son kategoriye de MÜLKİYET oluşturmaktadır. Oysa Proudhon'un tüm söylediklerinin tersine, mülkiyeti diğer ekonomik kategorilerin bütünlükleri içinde oluşturan, toplumsal ilişkilerin kendisidir. Mülkiyeti bağımsız bir ilişki olarak ele almakla; Proudhon, burjuva mülkiyetine yakıştırdığı o müstesna özellik, hukuki bir kuruntu içine hapsolmaktan öteye birşey yapmış olmuyor. Belirli bir çağın üretim biçimlerinin geçici şeyler olduğunu farkedemiyor. Toplumsal kurumlarımızın tarihsel ürünler olduğunu göremeyen Proudhon, bu ilişkilerin kökenlerinin ve gelişmelerinin ancak doğmatik bir eleştirisini yapmakla yetiniyor. O tüm ekonomik kategorilerin kendi «sabit düşüncesine», «mutlak eşitlik»ine hizmet etsinler diye yaratılmış olduklarını sanıyor. Ne gariptir ki, eşitlik için icat olunan bu şeyler, daha sonra özgülüğe yönelen tehditler haline «dönüşüyor.»

Proudhon'un felsefi ve ekonomik görüşlerinin tarihi konumunu Marx, Hegel karşısında Feurbach'ın konumuna benzemektedir. Proudhon da burjuva ekonomi-politiğini «kendince ve devrimci bir biçimde aşmaya yönelirken, ne yeni bir çerçeve çizmeyi başarabilir, ne de onların pozitifliğini karikatürleştirmekten kendini kurtarabilir. Feurbach'a göre Hegel nasıl ki kendi sağlam sistemini korumaya devam etmektedir, Proudhon karşısında da burjuva ekonomi politiğinin Ricardo veya Smith'le kazandığı boyutları da önemini korumaya devam etmiştir.

Bugün anarşizmin ekonomi-politiğinden sözetmenin hiç bir ciddiyeti yoktur ama, Proudhon'un ekonomi-politik denemesindeki mantık düzlemi, aynı sığılığını anarşizmin uzantılarında koruyor. Anarşizmin geçirdiği evrim ve aldığı biçimler üzerine yapacağımız denemelerde bu mantık düzlemi sık sık karşımıza çıkacak, «tek boyutlu» olmakla nitelendirildiği kendi dışındaki dünyaya bakış tarzıyla kendi tek boyutluluğunu ele verecektir.

TÜSTAV

NOT: Bu yazıda Marks'ın Proudhon'a karşı eleştiri olarak yazdığı Felsefenin Sefaleti adlı yapıtındaki görüşlere bağlı kalınmış, ve kitabın uslubu gözetilerek bir özeti yapılmaya çalışılmıştır.

Bulgaristan-Türkiye Arasında İşbirliğinin Sağlam Temelleri Vardır

Todor Jivkov'un Temmuz ayı başında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret, iki ülke arasındaki karşılıklı işbirliğinin çok yönlü olarak geliştirilmesinde önemli perspektifler açabilir. İki ülke arasındaki işbirliğinin gelişmesinden, sadece bu iki ülke halkları değil, genel olarak Balkan ülkeleri ve halkları, hatta bölgemizdeki tüm barışsever güçler yarar görecektir. Türkiye, yaşadığı koşullar ve ekonomik ilişkiler açısından özellikle bugünlerde, böylesi bir işbirliğinden daha fazla yararlar umma hakkına sahiptir.

Balkan ülkeleri arasında gelişecek bir işbirliğinin bölgede estireceği yumuşak havadan emperyalizmin korku ve kuşku duyacağı bilinir. Esas olan, basiretli politika savunuculuğunu bir iddia olmaktan çıkarıp pratik işbirliği haline dönüştürmektir. Bu ziyaretin sunduğu olanakları Türkiye bu yönde değerlendirebilir.

Aşağıda, bu işbirliğinin sağlam temellerinin bulunduğu dair Sofya Pres Ajansı'nın belgelerinden bazı çevirileri, bu ziyaret dolayısıyla yayımlıyoruz.

İLKE

SAYI VE VERİLERLE BULGARİSTAN

(Ülkenin 1977'deki Toplumsal-Ekonomik Gelişimi Üstüne Bilgiler)

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 110.548.6 kilometre karedir. 1977 sonuna doğru nüfusu 8.825.000 idi.

Ekonominin ana dallarında 1977'de sağlanan üretim şöyleydi: Hizmete giren temel fonlar, 1976'ya oranla yüzde 22 oranında artış gösterdi.

Üretilen ulusal gelir, önceki yıla oranla yüzde 106.3'ü buldu. Sanayii ürünü yüzde 6.8 oranında arttı.

Bazı temel sanayi ürünlerinin 1976'ya göre üretimi tam sayı ve yüzdelerle şu düzeye ulaştı:

Elektrik enerjisi	29699 milyon kvs.	— %107
Dökme Demir	1610 bin ton	— %103.7
Çelik	2589 bin ton	— %105.2
Haddeli siyah metal	2948 bin ton	— %107.0
Yapay gübre	983 bin ton	— %108.7
Kireçlenmiş soda	1218 bin ton	— %116.5
Sentetik tekstil lifi	7924 bin ton	— %113.2
İçten yanmalı motorlar	10740 tane	— %144.9
Torna tezgahları	5928 tane	— %100.4
Traktör	6248 tane	— %105.6
Fork-lift	98066 tane	— %103.8
İstif makinesi	16878 tane	— %123.2
Elektrik motorları	1205 bin tane	— %118.0
Çimento	4665 bin ton	— %107.0
Tuğla	1430 milyon tane	— %100.2
Pamuklu kumaş	363 milyon met.	— %103.1
Yünlü kumaş	34 milyon met.	— %102.7
Triko giysi	104 milyon tane	— %103.7
Ayakkabı	20.831 bin çift	— %103.4
Sebze konservesi	222 bin ton	— %103.5
Süt yağları	17.262 ton	— %118.2
Kaşar	19.695 ton	— %118.0
Peynir	80.395 ton	— %101.5

Tarım Ekonomisi

Doğa afetlerine karşın, tarım emekçilerinin örgütlü çabaları sayesinde bazı bitkilerden önceki beş yıllık döneme (1971-75) bakarak daha yüksek ortalama yıllık verim elde edildi.

1977'de alınan bazı tarım ürünleri şöyleydi:

Buğday	3.011 bin ton
Arpa	1.476 »
Mısır (tane)	2.649 »
Ayçiçeği	406 »
Şark tütünü	106 »
Şeker pancarı	1.825 »
Domates	746 »
Patates	388 »
Üzüm	867 »

Hayvansal ürünler de arttı ve şu düzeye ulaştı:

Süt	1430 milyon litre	— %107.1
Yumurta	977 milyon tane	— %100.6
Yün	24.2 bin ton	— %101.9

Tarım ekonomisinde üretimin maddesel-teknik altyapısını modernleştirme ve genişletme konusunda çalışmalar sürdürüldü. Yalnızca devlet planı gereğince, bu alana yaklaşık 900 milyon leva (1) yatırım yapıldı. Bundan başka, 742 bin ton veya 1976'ya oranla %12.7 fazla kimyasal gübre sağlandı. 86.400 kapasiteli yeni modern inek çiftlikleri, 1.6 milyon kümes hayvanı yetiştirilen yeni kombinalar hizmete açıldı. 174 bin dekar tarım alanları sulayan yeni tesisler kuruldu. 6.6 bin traktör, 3.3 bin biçer-döver daha sağlandı. Makineleştirilmiş işler hissedilir ölçüde arttı.

Dış Ticaret

Ülkenin mal alışverişi 12 milyar levayı (döviz değeri) aştı ve 1976'ya kıyasla %13 artış gösterdi.

Ülkenin sosyalist ekonomik bütünleşmeye katılımı genişledi. Mal alışverişinin %80'i sosyalist ülkelerle, %55.6'sı da yalnızca Sovyetler Birliği'yle yapıldı.

Bulgaristan'ın sosyalist olmayan ülkelerle dış ekonomik ilişkileri de başarıyla gelişti. Bu ülkelerle yapılan ihracatta %18.3 artış gözlemlendi.

Genel dışsatım içinde makine ve donatımların görece payı arttı ve 1976'da %42'den 1977'de %45.5'e ulaştı. Şöyle ki, %78.8 fazla freze makinesi, %12.2 fazla elektrik motoru, %67.1 fazla otomatik telefon santralleri, %12.2 fazla fork-lift ihraç edildi.

Yaşam Düzeyi

1977'de yaşam düzeyini yükseltme yolunda yeni ilerlemeler sağlandı.

Kullanılan ulusal gelirin %75 kadarı halkın maddesel ve tinsel gereksinimleri için harcandı. «Tüketim» fonunun toplam hacmi geçen yıl %4 arttı.

Kişi başına tüketim fonu 1976'ya göre %3.5 artış gösterdi. Ortalama işçi ücreti %2 arttı. (Fiyatlar sabit) Perakende mal satışı %3.2 büyüdü. Süt ve et mamulleri, yumurta, bitkisel yağ, mobilya, giysi, ipekli kumaş, trikotaj vb. gibi bir dizi malların satımı %4 attı.

1) Bir dolar = 0.98 leva

Radyo, elektrikli süpürge, elektrik sobaları, otomobil, bisiklet vb. gibi dayanıklı tüketim mallarının satışında da artış görüldü.

Geçen yıl 76.464 konutun yapımı tamamlandı. Başka bir deyişle, 1976'ya oranla 8.838 daha fazla konut yapıldı.

Çocuk yuvalarındaki çocuk sayısı 13 bin çoğaldı. Kreşlerin kapasitesi de 4-5 bin çocuk kapasite arttı.

Çocuk yuvalarında bakılan çocuk sayısı 357 bini buldu.

Kreşlerde yer sayısı 72.5 bine yükseldi.

Dinlenme evlerinde yatak sayısı 1977 sonunda 90.600'e çıktı. Dinlenme evlerinde 818.000 emekçi tatilini geçirdi.

Hastane ve sanatoryumlarda yatak sayısı hemen hemen 94.000'e ulaştı.

Sosyal hizmet kuruluşlarında yer sayısı 750 artış göstererek 18.000'in üstüne çıktı.

Toplumsal tüketim fonları 4 milyar levayı aştı veya 1976'ya oranla %5 arttı. Sağlık hizmetlerine yaklaşık 500 milyon, emekli aylıklarına 1.2 milyar leva harcandı.

Kültür

1977/78 öğretim yılında bütün okullarda 1.510.000 öğrenci öğrenim görmektedir. Her 1000 kişiden 171'i öğrenim yapmakta 10.000 kişiye de 142 üniversiteli düşmektedir.

1977'de 18.400 genç uzman yüksek öğrenimini tamamladı. Bunların 6.800'ü veya yüzde 36.9'u mühendis ve teknik elemandır.

Eğitimin gelişimi için yaklaşık 800 milyon leva harcandı.

1977 sonunda sinema sayısı 3.575'e ulaştı, gösterilen filmler 113.500.000 kişi tarafından izlendi.

Geçen yıl 71 tam film, 387 kısa metrajlı film ve aktüalite filmi yapıldı.

Televizyon abone sayısı 1.600.000'e, radyo abone sayısı 1.300.000'e yükseldi.

Ülkede 10.350 kütüphane vardır. Bunların kitap stoku 65.000.000 cilttir. Kütüphanelerde kitap sayısı 1976'ya bakarak 2.500.000 artmıştır.

Toplam tirajı 57.000.000 olan kitap ve broşür yayımlandı. Basılan kitap ve broşür sayısı 1976'ya oranla 3.200.000 fazladır.

Uluslararası Turizm

1977'de Bulgaristan'a gelen yabancı turist sayısı artmaya devam etti ve 4.600.000'e ulaştı. Değişik bir deyişle, transit geçenler dışında, ülkeyi ziyaret eden turist sayısında 1976'ya kıyasla 320.000 veya %15.5 artış gözlemlendi. Bulgaristan'da uluslararası turizm yıl-

da %10-15 artış göstermektedir. Bu artış hızı dünya ortalamasından oldukça yüksektir.

1977'de «Balkanturist»in elinde toplam 76.880 yataklı 364 otel, 67 kamping, tahta evlerde 8.549 yatak ve kampinglerde 65.150 kişilik yer, toplam 147.620 kişilik 739 lokanta vardı.

Devlet Turizm Komitesi, 21 ülkede temsilcilikler açmıştır.

Bulgaristan şimdiye değin turizm alanında işbirliği öngören 26 hükümetlerarası anlaşma imzalamıştır.

Hükümet, bütün dünya ülkelerinden Bulgaristan'a gelen ve topraklarında en az 48 saat, en çok iki ay kalan örgütlü turist grupları ve tek tek turistler için vizesiz rejim süresini 1980 yılına kadar uzattı.

Bulgar makamları, serbest konvertibl döviz değıştirenlere resmi kura ek turistik prim hakkı tanımaktadır. Öyle ki, «Balkanturist» 1978'de yabancı turistlere 100 dolar karşılığında 141.10 leva vermektedir.

«Balkanturist» 1978'de Karadeniz kıyısındaki «Şınçev Bryag» («Güneşli Kıyı») ve «Albena» dinlenme sitelerinde çocuklarıyla gelen konuklara yeni kolaylıklar sağlıyor. Örneğın, yaşları 2 ile 6 arasında değışen çocuklar, ana-babalarının odalarına ek olarak yatak koymak suretiyle otellere ücretsiz yerleştiriliyor.

BULGAR-TÜRK İLİŞKİLERİNDE OLUMLU EĞİLİMLER

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki işbirliği politikası yıldan yıla pekişiyor, giderek yükselen bir çizgide gelişiyor. İki halkın iyi komşuluk ilişkileri sağlam anlaşma temellerine dayanıyor. Bu temelleri en başta iyi komşuluk ilkeleri deklarasyonu, devletler ve kurumlar arası diğer 30'u aşkın anlaşma oluşturuyor. İki komşu ülkenin iyi ilişkileri 1977'de başarıyla gelişmeye devam etti. Siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda daha bir yoğunlaştı, zengileşti.

Devlet Konseyi Başkanı Todor Jivkov ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 1976 Haziran görüşmelerinde ortaya konan fikir ve tavsiyeler doğrultusunda siyasal temasların gelişimi olumlu yönde sürdürüldü. Geçen yıl iki ülkenin dışişleri bakanlıkları arasında birçok görüşme ve danışma gerçekleştirildi. Türkiye Dışişleri Bakanının Eylülde Sofya'ya yaptığı ziyaret bu bakımdan en belirgin örnek olarak gösterilebilir. Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petır Mladenov'la yapılan görüşmelerde Bulgar-Türk ilişkilerinin bir dizi pratik sorunu ele alındı. Çözüm yolları üzerinde anlaşmaya varıl-

dı. Bu ziyaretin ardından Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı Nikolay Minçev ile Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı V. Aşıroğlu yönetiminde iki ülke heyetleri Kasım'da Ankara'da bir araya geldi. Bütün bu temaslar, ikili ilişkilere ilgili bir dizi konunun incelenmesini sağladı, karşılıklı güveni işbirliğini artırma yönünde yeni ilerlemeler için ortam hazırladı.. Nitekim, 1968 yılı Göç Anlaşması'nın uygulanmasını sürdürme ve 1978'in sonuna doğru tamamlama konusunda bir protokol imzalandı. Böylelikle, 1952'ye değin yapılan göçler sonucu parçalanmış ailelerin birleştirilmesi sona erdirilecek.

Siyasal alanda karşılıklı tanışma ve deney alışverişi yeni temaslarla zenginleşti. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Bulgaristan'ın en yığinsal örgütü Vatan Cephesi Ulusal Konseyi'nin konuğu olarak 1977 Ocak ayında yaptığı ziyaret, bu bakımdan önemli bir olaydı. CHP liderinin, Bulgar halkının değişik katmanlarıyla temasları, Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri ve Devlet Konseyi Başkanı Todor Jivkov'la görüşmeleri, kuşkusuz, iki komşu halk arasındaki güvenin artmasına katkıda bulundu. Bir yandan, Bulgaristan'ın diğer siyasal partisi Bulgar Halk Çiftçi Birliği ile Adalet Partisi yöneticilerinin temasları ve karşılıklı ziyaretleri sürdürüldü. Bulgar ve Türk sendika, kadın, kooperatif örgütleri, diğer kuruluşlar arasındaki ilişkiler ve tanışma süreci de etkince gelişti.

Siyasal temaslar ekonomik işbirliğinin artmasına yardımcı oldu. 1975'te kurulan Bulgar-Türk Ekonomik İşbirliği Karma Komitesi Ocak ayında ikinci dönem toplantısını yaptı. Tarım ve turizm ortak komisyonları da toplantılar düzenlediler. Ulaşım alanında karayolu mal ve yolcu taşımacılığı üstüne yeni bir anlaşma imzalandı. Türkiye Ticaret Bakanı Uluslararası Plovdiv Fuarı'nın resmi konuğuydu. İstanbul'da Bulgar sanayiinin büyük bir sergisi tertiplendi. Bu girişimler, dünya ekonomisindeki bunalımlı olgulara ve darboğazlara karşın, ikili mal alışverişi ve ekonomik işbirliğinin doyurucu bir düzeyde sürdürülmesine olanak yarattı. Yıl sonunda mal alışveriş tutarı 80 milyon dolara karşılık, Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı hissedilir ölçüde arttı ve 24 milyon dolara ulaştı. Bulgaristan metal, saç, kimyasal ürünler gibi Türkiye sanayii için gerekli hammaddelerin ihracatına devam etti. Türk ekonomisinin enerji sıkıntısı çektiği dönemlerde elektrik üretimini artırdı. Bununla birlikte, ortak üretim alanında başarılı adımlar atıldı. Bulgaristan'da yapılan parçalarla Türkiye'de elektrikli ve motorlu istif makineleri, torna tezgahları, burju makineleri, elektrik sayaçları üre-

tiliyor. Bulgar makine, elektronik ve elektroteknik sanayiinin üstün kaliteli ürünleri Türkiye pazarında giderek daha çok rağbet görüyor. Bulgar «Balkan» Sivil Havayollarına bağlı uçaklar İstanbul Sofya seferleriyle iki ülkeden binlerce yolcu taşıyor.

Kültür değiş tokuşu iki halk arasında işbirliği, tanışma ve yakınlaşma için geniş olanaklar yarattı. Sabahattin Kalender ve Hikmet Şimşek gibi opera sanatçıları, Yıldız Tombul, Atilâ Manizade ve diğer opera sanatçıları, Ankara Oda Orkestrası, piyanistlerden Bedi ve Elif Aran, Ergican Saydam, Ankara Konservatuvarı Korusu, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Bulgaristan'da büyük ilgi topladı. «Altın Orfe» Uluslararası Festivalinde Türkiye temsilcisi Semiha Yankı Bulgar şarkısını en iyi söyleyen sanatçı ödülünü kazandı ve ülke içinde 28 konser verdi. Besteci ve şarkıcı Timur Selçuk Blagoevgrad kentinde düzenlenen «Alen Mak» Politik Şarkı Festivaline ilk Türk temsilcisi olarak katıldı. Gabrovo Gülmece Yarışması'na 60 Türk karikatürcü ve mizah yazarı yapıtlarını gönderdi. «Narodna Mladej» gazetesinin «Altın Kirpi» ödülüne lâyık görülen genç yazar Mehmet Semih, Gabrovo Gülmece Festivali'nin konuğuydu. Aziz Nesin festivalin «Kurnaz Peter» ödülünü aldı. Bu saydıklarımız, Türk sanat ve kültürünü Bulgaristan'da tanıtan sanatçıların yalnızca bir bölümüydü. Bulgar halkı daha birçok Türk gazeteci, bilgin, kültür adamı, folklor topluluğu ve sanatçıyı sıcak bir ilgiyle karşıladı.

Öte yandan, Bulgar kültür ve sanat temsilcileri de Türk toplumunun sempatilerini kazandılar. Geçen yıl gözde müzisyenler Ankara Operası'nda uzun süreli çalışmalar yaptılar. Kemancı, viyolonselci, orkestra yönetmeni ve hafif müzik sanatçıları başarılı konserler verdiler. Pedagog Pavlina İvanova İstanbul Operası'nda yerli sanatçılarla «Karmen» balesini sahneledi. Yirmi karikatürcü Akşehir Nasreddin Hoca Şenliklerine katıldı ve 10'u derece aldı. Bursa, Antalya, Yarımcı festivallerinde Bulgar folklor toplulukları ilgi gördü. Bulgar kültür ve sanatının daha birçok temsil ve girişimi basın, radyo ve televizyon tarafından övüldü.

Spor alanında da iyi komşuluk bilançosu hoşnutluk uyandırıyor. Türk sporcuları Bulgaristan'da 49 uluslararası, ikili ve özel yarışmaya, Bulgar sporcuları da Türkiye'de 32 yarışmaya katıldılar. Sofya'da düzenlenen Dünya Üniversite Oyunları'nda, Türkiye'den kalabalık bir kafile vardı. Kafilenin başında, Bulgar Beden Eğitimi ve Spor Birliği onur konluğu Türkiye Gençlik ve Spor Bakanı bulunuyordu.

1978'e ikili ilişkilerde ümit verici yeni girişimlerle girildi. Ocak

ayında Türkiye Elektrik Kurumu ile Bulgar Energoimpeks Birliği arasında iki yıllık bir anlaşma imzalandı. Anlaşma gereğince, karşılıklı yarar sağlayan koşullar altında bu yıl 600 milyon kilovat saat elektrik ithal edilecek, 1979'da bu miktar artırılabilecek. Şubat'ta Türkiye Senato Başkanı sayın Sırrı Atalay on senatörden oluşan bir heyetle birlikte Bulgaristan'da konuk edildi. Her şey göstermektedir ki, bu yıl Bulgar-Türk ilişkilerinde dostluk ve iyi komşuluk yönünde yeni girişimler gerçekleştirilecek, daha büyük ilerleme sağlanacak.

BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİ İLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDA ELEKTRİK ENERJİSİ ALANINDAKİ İŞBİRLİĞİNİN DURUMU VE PERSPEKTİFLERİ

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında elektrik enerjisi alanındaki işbirliği 1969 yılında Ankara'da iki ülkenin enerji sistemlerinin bağlanmasına ilişkin hükümetlerarası anlaşmanın imzalanmasından sonra başladı.

Anlaşma uyarınca nispeten kısa süre içinde Bulgaristan topraklarında Bulgaristan'ın «Maritsa-iztok/Doğu Meriç» elektrik santralleriyle Türkiye'nin Babaeski trafo merkezini bağlayan 63 kilometre uzunluğundaki elektrik nakil hattı geçirildi, Babaeski trafo merkezine Sofya «Vasil Kolarov» fabrikasında yapılan 180 megavatlık transformator monte edildi.

İki ülkenin enerji sistemlerini bağlayan ve ilk evrede 220 kilovolt enerji taşıyan elektrik nakil hattı 1975'in Temmuz ayında resmen hizmete açıldı.

Ortak enerji sisteminin ilk evresi böylece tamamlanmış oldu. Tasarımlarda, enerji sisteminin kapasitesinin gelecekte 400 kilo volta çıkarılması öngörülmüş.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti devlet yöneticileri, iş çevreleri, enerji uzmanları ve kamuoyu, enerji alanında şimdiye kadar gerçekleştirilen işbirliğine yüksek değer vererek, bu işbirliğinin iki ülke yararına sürekli ve kalıcı bir temel üzerine oturtulması için büyük olanaklar bulunduğunu kaydediyorlar.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti enerji sistemlerinin bağlanması ve gerçekleştirilen enerji alışverişi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin kökleşmesi ve daha yetkin işbirliği biçimlerine geçilmesi yolunda atılan önemli bir adımdır.

İki ülke arasındaki elektrik alışverişi, 1977 yılı sonuna kadar «Elektroenergetika» Devlet İktisat Kurumu ile TEK (Türk Elektrik Kurumu) arasında imzalanan ticaret anlaşmasına göre gerçekleştiriliyordu.

1978'in ocak ayı sonunda Sofya'da «Energoimpeks» Dış Ticaret Örgütü ile Ankara Türk Elektrik Kurumu (TEK) heyetleri arasında bir hafta süren görüşmeler yapıldı.

Anlaşma ve dostluk havası içinde geçen görüşmeler 1978 ve 1979 yıllarında yeni enerji alışveriş anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu anlaşma, iki hükümetçe onaylanmış bulunmaktadır.

Yeni anlaşma uyarınca Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, 1978 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne 600 milyon kilovat saat enerji verecek. 1979 yılında, Türk tarafı enerji nakil sisteminin kapasitesini artıracak teçhizat monte ederse, bu miktarın 700-800 milyon kilovat saate çıkması öngörülmüştür.

Karma Ekonomik ve Teknik İşbirliği Komitesi'nin 1978'in nisan ayı sonunda Sofya'da yaptığı üçüncü dönem toplantısında enerji alanındaki işbirliğinin başarıyla gelişiminden memnurluk ifade edildi. Türk tarafı, yetkili Bulgar makamlarının, verilen enerji miktarının artırılması ve ödemelerde kolaylıklara ilişkin önerilerini memnurlukla karşıladı.

Bunun yanı sıra 1969 yılında imzalanan Hükümetlerarası Anlaşma esas alınarak daha birçok ana soruna çözüm getirildi. Yeni karar ve girişimler artık olumlu sonuçlar vermeye başladı.

Bakanlar düzeyinde yapılan görüşmelerde ve iki ülkenin devlet yöneticilerinin buluşmalarında Bulgar tarafı, Trakya'daki enerji nakil sistemlerinin kapasite olanaklarının arttırılması halinde Türkiye'ye daha çok elektrik enerjisi vermeye hazır olduğunu belirtti. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Trakya bölgesine verilen elektrik miktarının artırılması olanaklarının güvence altına alınması amacıyla Türkiye'nin Trakya enerji sistemlerine gerekli ek transformatör güçleri, transformatör istasyonları ve elektrik nakil hatları kurulmasına ilişkin projelerin hazırlanması ve gerekli donatımın sağlanması için gereken yardımı vermeye hazır olduğunu belirtti.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, verilen enerji miktarını arttırmaya hazır olduktan başka, Türkiye'nin enerji üretimi ve elektrifikasyonunun geliştirilmesi amacıyla araştırmalar yapmak, projeler hazırlamak ve enerji tesisleri kurmakla görevli karma Bulgar-Türk teknik firması oluşturmaya da hazır olduğunu kay-

detti. Bu son derece güncel sorun, hâlen iki ülkenin uzmanları tarafından inceleniyor. Kendiliğinden anlaşıldığına göre, bu tasarı başarıyla uygulandığı takdirde üçüncü ülkeler için projeler hazırlanması ve bu ülkelerde enerji tesisleri kurulmasına da gerçek olanaklar sağlanmış olacak.

Sonuç olarak belirtmek gerek ki, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında elektrik enerjisi alanında şimdiye kadar gerçekleştirilen işbirliği temelinde, karma komitenin 3. dönem toplantısında uyumlaştırılan ortak girişimler ruhunda, Sayın Todor Jivkov ile Türkiye Bakanlar Kurulu Başkanı Bülent Ecevit arasında 1978'in mayıs ayı başlarında yapılan görüşmeler sayesinde bu işbirliğinin perspektifleri daha belirgin ve umut verici bir nitelik kazandı. Karma komitenin 3. dönem toplantısında kabul edilen ve imzalanan protokolde yer alan kararlarla bu alandaki işbirliğine daha geniş ufuklar açıldı.

BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİYLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDAKİ TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİNDE YENİ BİR ATILIM

BH Cumhuriyetiyle Türkiye Cumhuriyeti arasında, son yıllarda, ticari ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde karşılıklı yarar, güvence ve iyi komşuluk havasını pekiştirme temeline dayanılarak yeni bir derinleşme ve atılım gözlenmektedir.

İki ülkenin yöneticilerinin karşılaşmalarından sonra başlıyan elverişli siyasal hava, iki ülkenin birbirine çok yakın bulunması, elverişli taşıt bağları ve ülke ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı yapıları, barış içinde yan yana yaşama ve Helsinki Toplantısının sonuç belgesinde yer alan temel ilkeler ruhunda, daha etkili bir işbirliği için somut olanaklar yarattı.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Başkanıyla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının 3-5 Mayıs 1978'de Varna'da yaptıkları görüşmeler ve bundan bir süre önce Bulgaristan-Türkiye Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesi'nin Sofya'da yaptığı üçüncü toplantısı, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinde nitelik bakımından yeni bir aşamayı belirliyor. Yayınlanan ortak bildirimde belirtilen somut sorunların incelenmesi ve Türkiye Başbakanının ziyareti sırasında «Bulgaristan Halk Cumhuriyetiyle Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik işbirliğinin daha sonraki gelişimi için alınan kararların» imzalanması ve ayrıca Karma Komite'nin Üçüncü Toplantısına ait protokol, eşitlik ve

karşılıklı yarar temelinde ekonomik ilişkilerin önemli ölçüde geliştirilmesi yönünde şimdiye değin kullanılmamış bir sıra yeni olanakların ortaya çıkarılması bakımından geniş bir program oluşturmaktadır.

Türkiye'deki son derece elverişsiz döviz-para durumunun bulunmasına karşın, ticaret alanında, iki ülke arasındaki mal değişimi 1977 yılında 85 milyon dolara yükseldi. Karma Komitenin aldığı karar uyarınca önümüzdeki birkaç yıl içinde bunun 200-300 milyon dolara yükselmesi öngörülmüyor. Mal değişiminin daha da artırılması, ileride, karşılıklı olarak sanayii ve tarım ürünleri alım satımıyla olacaktır. Her iki ülke de bu tür ticaretin uzun erimli olmasını ve ekonominin değişik alanlarında karma, ortak faaliyet yürütülmesine dayandırılmasını istemektedir.

Bununla ilgili olarak, Türkiye'den tarım ürünleri, ayçiçeği küspesi, pamuk, narenciye, maden, konsantre renkli maden vb. mallar karşılığı Bulgaristan'ın kimyasal gübre, maden, çelik ürünleri, makine ve donatım vermesi için anlaşmaya varılmıştır.

Bulgaristan Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Andrey Lukanov'un başkanlığında bir Bulgar ekonomi heyetinin Türkiye'yi ziyareti sırasında, iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesi amacıyla Türkiye'nin dış alımlarında ödenmemiş borçlarının finansmanı için olduğu gibi, Bulgaristan'dan yapmakta olduğu dış alımların finanse edilmesi için de kredi anlaşmaları imzalandı.

Üretimsel ve teknik işbirliği alanında, bazı cins levha maden kesme makinelerinin, elektrikli ve motorlu arabaların ve yükleme boşaltma makinelerinin üretiminde kooperatifleşme arttı ve yeni boyutlar aldı. Bazı türden elektrik sayaç aygıtlarının, elektronik teknolojinin ve elektrojeneratörlerin üretiminde ortaklık kurulması için anlaşmaya varılmış ve bu yöndeki işbirliği sağlam temele oturtulmuştur.

Bir sıra önemli Türk firmasıyla kurulan bağlar, maden filizi çıkarımında ve metalurji alanında daha raşyonel işbirliği yapılması olanaklarını açıklığa kavuşturmuştur. Jeolojik araştırmalar alanında, makine ve donatımlarının ve teknik yardımın karşılığı olarak maden filizi ve konsantratu verme koşuluyla bir flotasyon fabrikasının proje donatım alanında en yakın bir zamanda ortak çalışmalara başlanması öngörülmüyor.

Türkiye Başbakanıyla Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanının Varna'da vardıkları anlaşma uyarınca, ileride iki ülke arasında makine yapımı alanında, gemi yapımı, elektrik tekniği, elektronik, haberleşme alanlarında besin sanayii alanlarında değişik türden

makine ve teknolojilerin ortaklaşa olarak üretimi, tarım komplekslerinin kurulması, maden çıkarımı ve işlenmesi, renkli maden kon-santratu üretimi alanlarında bir sıra projelerin gerçekleştirilmesi yönünde çaba gösterilecektir.

Bulgaristan Halk Cumhuriyetiyle Türkiye Cumhuriyeti arasında elektrik enerjisi alanındaki işbirliği geniş ve uzun erimlidir.

İki ülke arasında tarım ürünleri ve beslenme sanayii alanlarındaki işbirliği de geliştirilecektir.

Bitkicilik ve hayvancılık alanında şimdiye değin varolan deney teatisine paralel olarak, ayçiçeği üretimi ve işlenmesi alanında bilimsel teknolojik işbirliğine daha çok önem verme konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu amaçla, iki ülkenin bu alandaki özdeş bilimsel araştırma enstitüleri arasında dolaysız bağlar kuruluyor ve öte yandan uzun erimli anlaşmalara dayanılarak ayçiçeği küspesi ya da başka tarım ürünleriyle ödenmek üzere, Bulgaristan Türkiye'ye, ayçiçeği ekimi, yetiştirilmesi ve hasatında kullanılacak ayçiçeği tohumlarını işliyecek komple teknolojiyi krediyle verecektir.

Özdeş temelde, Bulgaristan'ın Türkiye'ye margarin fabrikası, süt ve süt ürünleri işletmeleri, şarap fabrikası ve konserve alanında başka işletmeler vermesi için görüş birliğine varılmıştır.

Kuşku yok, bu uluslararası ilişkilerin çok yanlı biçimde daha da geliştirilmesine, Balkan ülkeleri arasındaki iyi komşuluğun ve anlaşmanın pekişmesine ve Balkanların bir barış ve işbirliği bölgesine dönüştürülmesine yardım edecektir.

TÜSTAV

ilke 35 Lira

AYLIK İNCELEME YORUM BELGE DERGİSİ

TÜSTAV